

Türkiye’de Turist Rehberliği Mesleği: Tarihsel Bir Bakış Açısı

The Profession of Tour Guiding in Turkey: A Historical Perspective

Nazım ÇOKIŞLER*

*Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Balatçık Mahallesi, Havaalanı Şosesi, No:33/2, Balatçık, 35620, Çiğli, İzmir.

E-Posta: cokisler@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-3273-7472

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 7 Temmuz 2023

Birinci düzeltme: 19 Ağustos 2023

Kabul: 4 Eylül 2023

Anahtar sözcükler: Turizm tarihi, Turist rehberliği, Turist rehberliği mesleği.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 7 July 2023

Resubmitted: 19 August 2023

Accepted: 4 September 2023

Key words: History of tourism, Tour guiding, Profession of tour guiding.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de turist rehberliği mesleğinin gelişim aşamalarını tarihsel bir bakış açısı ile ortaya koymaktır. Alanyazın taramasına dayanan çalışmada rehberlik mesleğinin gelişimi; Cumhuriyet Öncesi (1800-1918) ve Cumhuriyet Dönemi (1923-2023) olmak üzere iki ana bölümde incelenmiştir. İnceleme akademik yayınlardan, resmi mevzuattan ve gazete arşivlerinden ulaşılabilen ikincil verilere dayandırılmıştır. İnceleme sonucunda ortaya çıkan sonuca göre rehberlik mesleği, 19. yüzyılda tercümanlık işlevi ile ortaya çıkmış, stratejik önemi sayesinde her dönemde denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla ilk düzenlemeler, 1890 ve 1925 gibi erken tarihlerde Türkiye’nin imaj sorunları ile uğraştığı dönemlerde çıkarılmış, rehberlik mesleğinin ilk altın çağı 1925-1930 arasında yaşanmış, II. Dünya Savaşı’nın başlaması ile bu devir sona ermiştir. Turizm hareketlerinin hız kazandığı 1950’lerden itibaren rehberlik mesleği yeniden gündeme gelmiş, önce amatör, ardından profesyonel rehberler yetiştirilmeye başlanmıştır. 1955’te İstanbul Belediyesi tarafından açılan kurs, mesleğin kurumsallaşması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Başlangıçta büyük ölçüde İstanbul ile sınırlı olan rehberlik mesleği, 1960’lardan itibaren Kapadokya, İzmir ve Antalya gibi yerlere de yayılmış, ikinci altın çağını 1985-1995 arasında yaşamış ve 2012 tarihinde kendine has bir kanuna sahip olmuştur. Yaklaşık yüz elli yıllık geçmişinde, rehberlik mesleği ile ilgili tartışılan sorun başlıkları ise büyük ölçüde aynı kalmıştır.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to present through a historical perspective the stages of development of the profession of tour guiding in Turkey. Based on literature review, the study examines the development of the tour guiding profession in two main sections: pre-Republican Period (1800–1918) and Republican Period (1923–2023). The research is based on secondary data accessed via academic publications, bylaws, and newspaper articles. According to the research results, the profession of tour guiding emerged in the 19th century by virtue of its function of interpretership, and was subjected to regulation during all periods, owing to its strategic importance. To that end, the first legal regulations were promulgated in as early as 1890 and 1925, when Turkey was struggling with image-building problems; the first golden age of the profession spanned 1925–1930, and those glory years ended with the beginning of World War II. Tour guiding regained currency as of 1950s, when tourism movements gathered momentum again; amateur guides, followed by professional ones, were trained. The training course started by the Istanbul Municipality in 1955 turned out to be a milestone in terms of the institutionalization of the profession. Initially limited mostly to Istanbul, tour guiding spread to destinations such as Cappadocia, Izmir, and Antalya beginning in the 1960s, had its second heyday in 1985–1995, and acquired a law of its own in 2012. Throughout the profession’s nearly-150-year past, the issues debated about tour guiding have remained largely the same.

GİRİŞ

Turist rehberliği, Türkiye’de 19. yüzyıldaki turizm hareketleriyle birlikte *tercüman-rehberlik* mesleği olarak ortaya çıkmış ve turizm sektörünün geçirdiği değişim aşamalarına ayak uydurarak günümüze dek ulaşmıştır. Turist rehberliği mesleğine, özellikle imaj sorunu olan ülkelerin

dış tanıtımlarında stratejik bir önem atfedilmektedir. Türkiye topraklarında rehberlik mesleği üzerine çıkarılan ilk iki yasal düzenleme de böyle dönemlerde, Osmanlı Devleti’nin ve Türkiye Cumhuriyeti’nin imaj ve kimlik sorunlarıyla boğuştuğu 1890 ve 1925 tarihlerinde çıkarılmıştır. 1890 tarihli yönetmelik, bilindiği kadarıyla, rehberlik mesleği hakkında dünya genelinde

çkarılan ilk yönetmeliktir. Bu açıdan Türkiye, rehberlik mesleğinin mevcut durumu ve tarihsel gelişimi açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Rehberlik mesleği, günümüzde, hem hizmet kalitesine dayanan rekabetçi turizm piyasasında fark yaratma yollarından biri hem de akademik bir inceleme alanıdır. Ancak, rehberlik mesleğinin Türkiye’de yaklaşık 150 yıla yayılan gelişim süreci, toplu olarak bir araştırmaya konu edilmemiştir.

Turist rehberliğinin Türkiye’de bir meslek olarak gelişimi, çalışmada; Cumhuriyet Öncesi (1800-1918) ve Cumhuriyet Dönemi (1923-2023) olmak üzere iki ana bölümde ele alınmıştır. Birinci bölüm; “Osmanlı Dönemi (1800-1918)” ve “Mütareke Dönemi (1918-1923)” olmak üzere iki alt başlıkta açıklanmıştır. Turizm tarihinde az bilinen *Müstakbilin (Karşılıyıcılar) Cemiyeti* adlı gönüllü bir rehber organizasyonunun faaliyet gösterdiği dönem olması hasebiyle Mütareke Dönemi ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. “Cumhuriyet Dönemi (1923-2023)” başlıklı ikinci bölüm ise “Tek Parti Dönemi (1923-1945),” “Demokrat Parti Dönemi (1946-1960),” “1960’lı Yıllar,” “1970’li Yıllar,” “1980’li Yıllar,” “1990’lı Yıllar” ve “2000’li Yıllar” olmak üzere yedi alt başlıkta ele alınmıştır.

İlgili Çalışmalar ve İnceleme Yaklaşımı

Bu çalışma, Türkiye’de turist rehberliği mesleğinin 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar olan tarihsel gelişimini bütüncül olarak ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu haliyle çalışma, ikincil kaynaklara dayanan bir toplu bakış makalesidir. Toplu bakış makaleleri, incelenen konunun bir sentezini yapmayı hedeflemekte ve farklı türlerde hazırlanabilmektedir. Bu çalışmada, yarı sistematik alanyazın tarama türlerinden biri olan “tarihi inceleme (historical review)” (Snyder 2019) tercih edilmiştir. Bir konuyu belli bir süre zarfı içinde inceleyen bu tür araştırmalarda konunun ortaya çıktığı ilk tarihten itibaren tarihi süreç içindeki gelişimi incelenmekte ve konunun gelişim aşamalarına yönelik bir toplu bakış elde edilebilmektedir (Balon 2022). Rehberlik mesleğinin gelişim aşamalarının ortaya konması hedeflendiği için mevcut çalışmada tarihi inceleme

yöntemi tercih edilmiş, böylece ortaya çıkışından günümüze kadar konunun tarihsel gelişimi izlenebilmiştir. Çalışmada akademik eserler, gazete arşivleri ve resmi mevzuat olmak üzere üç tür kaynaktan yararlanılmıştır. Konu hakkındaki akademik eserlerde rehberlik mesleğinin tarihsel gelişimi ya çok genel olarak ele alınmış ya da belli bir dönem derinlemesine incelenmiştir. Bu çalışmada ise rehberlik mesleğinin tüm aşamalarına toplu bir bakış gerçekleştirilmiştir. Farklı dönemlere ait arka plan açıklamaları verilerek anlatılan olayların özellikle akademi dışından gelen okuyucular için daha anlaşılır olması sağlanmaya çalışılmıştır.

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM

Cumhuriyet Öncesi Dönem; Osmanlı Dönemi (1800-1918) ve Mütareke Dönemi (1918-1923) olmak üzere iki başlık halinde ele alınabilir.

Osmanlı Dönemi (1800-1918)

Seyahat etmenin bireysel bir macera olmaktan çıkıp kitlesel bir hal alması, 19. yüzyılda seyahat imkânlarının gelişimini sağlayan teknolojik ve politik gelişmeler sayesinde gerçekleşmiştir. Buhar gücüyle çalışan motorlar sayesinde kıtalararası deniz ve tren yolculukları bu dönemde başlamış, 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşması ile Avrupalı devletler Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapma hakkı kazanmış, 1839’da Tanzimat Fermanı ile de ülkeyi dışarı açma çabaları hızlanmıştı (Akşin 1993). Bu gelişmeler, Osmanlı topraklarını bir açık pazar haline getirirken İstanbul başta olmak üzere Osmanlı topraklarına yoğun bir tüccar ve gezgin akını başlamasına ve İstanbul’a düzenli seferler yapan gemilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Çelik 2020). İstanbul’da ilk modern otellerin eskiden beri elçilik bölgesi olan Beyoğlu’nda (Pera) açılmaya başladığı ve ilk gezi rehberlerinin hazırlandığı bu dönemde gelenler çoğunlukla diplomat ve tüccarlardan oluşmaktaydı (Arslan ve Polat 2016). 1863’te düzenlenen Osmanlı Genel Sergisi (*Sergi-i Umumi-i Osmani*), modern anlamda ilk turist kafilelerinin İstanbul’a gelmesini sağlarken (Önsoy 1988), 1867’de aralarında ünlü yazar Mark Twain’in de olduğu ilk Amerikalı turistler

İstanbul, İzmir ve kutsal toprakları kapsayan bir gezi yapmış (Çelik 2019), aynı tarihlerde gazetelerde otel ve lokanta reklamları görülmeye başlanmış (Bakar 2008), 1883'te Thomas Cook'un acentesi İstanbul ofisini açmış ve *Orient Express* ilk yolculuğunu yapmıştı.

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı toprakları daha fazla ziyaretçi çekmeye başladıkça, acenteler, korumalar, katırcılar ve hediyelik eşya satıcılarından oluşan küçük çaplı bir turizm ekonomisi doğmuş (Çelik 2019), gelenlere tercümanlık ederek yerel halkla ve yöneticilerle irtibatlarını kuracak kişilere duyulan ihtiyaç da artmıştır. Bu tarihlerde basılmaya başlanan ilk gezi kitapları da Osmanlı topraklarında bir tercüman rehber tutulmasını tavsiye etmektedir. Çoğu tüccar olan yabancılara yardımcı olan kişileri ifade etmek için, Fransızca *valet-de place*; İtalyanca *cicerone*; İngilizce *interpreter* ve *tercüman* kelimelerinden türetilmiş *dragoman* kelimeleri kullanılmıştır. Bu kişiler hakkında, 1802 tarihli bir gezi kitabından öğrendiğimize göre; *dragomanlar* özellikle *Pera* bölgesinde yaşamakta, altı yedi dil konuşabilmekte, büyükelçiliklere bağlı çalışmakta ve büyük kısmı Venediklilerin soyundan gelmekteydi (Bensley 1802: 11'den aktaran Arslan ve Polat 2016). Rehberlik mesleğini icra eden kişiler arasında Müslüman rehberler olmakla birlikte (Kaya ve Yetgin 2021) hemen hepsi erkek olan Ermeni, Rum ve Yahudiler gibi azınlıklar ve Levanten ailelerin çocukları başta gelmekteydi. Bunun temel nedeni, Müslümanların yabancı dil öğrenimine sıcak bakmamaları, azınlıkların ise farklı dilleri kolaylıkla öğrenebilmeleriydi. Örneğin; İspanya ve Portekiz kökenli Sefarad Yahudileri İspanyolca ve dilin yapısı gereği Fransızca ile Latinceyi; Rusya kökenli olanlar ise Almanca ve çeşitli Slav dillerini konuşabiliyor ya da kolaylıkla öğrenebiliyorlardı (Gülersoy 1985). Rehberlik mesleğinin Müslümanlar arasında yayılmasını engelleyen bir diğer husus ise "yabancıya para karşılığı hizmet" düşüncesinin bu dönemde kabul edilemez bulunması idi (Bakar 2008:524).

Tercüman rehberler; acentelerden, tren istasyonlarından, vapur iskelelerinden, otellerden ya da sokaklardan (örneğin Almanca bilenler Viyana, Tobias veya İmperyal otelleri yanından) bulunabilmekte (Yılmaz 2021), belli bir ücret kar-

şılığında anlaşılmakta ve turlar at arabaları ile yapılmaktaydı. İstanbul'da "güvenilir rehber" yevmiyeleri, 1891'de 8-10 frank (Yılmaz 2021), 1895'te gezi sezonunda 10 frank ve sezon dışı dönemde 2-3 frank (Çelik 2019), 1911'de ise 19 frank idi (Forlar Yazıcı 2022). Gezi kitapları, güvenilir kişilere ulaşılabilmesi için tercüman tavsiyeleri de vermiş, bu sayede İstanbul'da çalışan en eski rehberlerin bazılarının adları günümüze ulaşmıştır: Misserie, Giovanni Destuniano, Vincenzo Brajeo, John Bedair ve Galata'da Perşembe Pazarı civarında yaşayan Musa (Arslan ve Polat 2016).

Güvenilir olmayan rehberler hakkında en sık dile getirilen olumsuz görüşler ise; gerçek olmayan bilgiler verdikleri, yanlış anlatım yaptıkları ve gezginlerin alışverişlerinden komisyon aldıkları gibi konular olmuştur (Çelik 2019; Yılmaz 2021; Forlar Yazıcı 2022). Dönem kaynaklarından öğrendiğimize göre, tercüman rehberler gezginleri kendi tanıdıkları dükkânlara götürmekte, satın almak istedikleri ürünleri daha pahalıya aldırarak ve bu duruma itiraz eden otel sahiplerini, söz konusu otellerde salgın hastalık görüldüğünü söyleyerek turistlere kötümektedirler. Gezi kitaplarının seyyahlara önerileri ise dükkânlara rehberle girmek, kendilerine söylenen fiyatın yarısından fazlasını ödememek, Yahudi ve Ermeni satıcılardan uzak durmak (Murray 1854 ve Murray 1871'den aktaran Arslan ve Polat 2016), kendi önerdikleri güvenilir rehberleri tercih etmek ve özellikle uzun turlar için tercümanlarla konsolosluklar tarafından onaylanmış bir kontrat yapmak idi (Çelik 2019). İlk defa bu dönemde başlayan turistik alışverişlerden rehberlerin elde ettiği ekstra kazançlara yönelik eleştiriler, gelecek dönemlerde de rehberlik mesleği ile ilgili olarak en sık dile getirilen sorunlardan biri olacaktır.

Bu dönemde rehberlerin taraflı ve kötü niyetli anlatımlar yaptıkları bilinmektedir (Çoruh 1952b; Gülersoy 1985). Bu tarz anlatımlara yönelik elimizdeki örnekler şu şekildedir: Fetih sırasında askerlerin Ayasofya'ya girdiği anda, ayın yapmakta olan papaz bir kapıdan girerek kaybolmuştur ve yapı yeniden kiliseye çevrildiğinde geri gelerek ayini tamamlayacaktır (Ibanes 2007'den aktaran Çelik 2019). Bir başka örnekte,

Rum rehberler bir camiye gezen turistlere, ayak-kabı ve şemsiyelerini dışarda bırakmamalarını, aksi halde “Müslüman Türklerin bunları yürüteceklerini” söylemiştir (Gülersoy 1985:22). Diğer örnekte ise Fatih Sultan Mehmet’in Ayasofya’ya atı üzerinde yaralıları çiğneyerek girdiği anlatılmıştır (Şahin 2006). Yaşanan benzeri sıkıntıların az olmadığı, 1893’te Beyoğlu Mutasarrıflığı’ndan başkâtipliğe yazılan bir dilekçenin varlığından anlaşılmaktadır. Dilekçede “...tercümanlar bu turistlere çoğu din ve devlet aleyhinde açıklamalar yapmaktadır. Ülkelerine dönen bu insanlar yazdıkları seyahatnamelerde kendilerine verilen bu bilgileri kullanmaktadır” denmekte ve tercümanların denetlenmesi gereği üzerinde durulmaktadır (Bakar 2008:525).

Benzer şikâyetlerin padişaha kadar ulaşması üzerine, tercüman rehberlerin düzene sokulması için 10 Kasım 1890 tarihinde 190 Sayılı *Seyyahine Tercümanlık Edenler Hakkında Nizamname* yayınlanmıştır (Yılmaz 2021). 190 Sayılı Nizamname, sadece Osmanlı topraklarında değil, bilindiği kadarıyla, tüm dünyada rehberlik mesleğini düzenlemek için çıkarılan ilk yönetmeliktir. 6 maddeden oluşan bu kısa nizamname ile rehberlik yapmak isteyenlere ilk defa sertifika sahibi olma zorunluluğu getirilmiş, bunun için temiz bir sicile sahip olma şartı aranacağı ve bu soruşturmanın belediyeler tarafından yapılacağı karara bağlanmış, Türkçe yanında bir yabancı dilin de iyi derecede bilinmesi ve memleket meselelerine hâkim olduğunun resmi bir kurul tarafından tespit edilmesi şartı getirilmiş, ayrıca, turistlere zarar veren ya da aldatanların belgelerinin iptal edileceği, haklarında kanuni işlem yapılacağı ve bu soruşturmanın Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) tarafından yürütüleceği düzenlenmiştir (Yılmaz 2021:1153-1154). Memleket meseleleri hakkında bilgi sahibi olmak bir şart olarak konmuşsa da bu soruşturmanın gerçekten yapıp yapılmadığı bilinmemektedir. Buna rağmen, rehberlerin denetlenmesi ve kaçak rehberlerin cezalandırılması uygulamaları 1895 gibi erken bir tarihte başlamıştır (Polat vd. 2022). 19. yüzyılın sonlarında İstanbul’a gelen turist sayısı arttıkça, yabancı dil bilen rehber ihtiyacının da arttığı, bu ihtiyacın çoğunlukla gayrimüslimler arasından giderildiği

ve ortaya çıkan olumsuzlukları önlemek için tercüman rehberlerin ilk kez bu dönemde kontrol altına alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

1890 Nizamnamesinde rehberlerin eğitimine dair bir hüküm yer almamıştır. Rehberlere anlatacakları konular hakkında eğitim verilmesi ve ardından bu konular hakkındaki yetkinliklerinin ölçülmesine dair ilk düzenleme beş sene sonra, yine Osmanlı topraklarında ancak Kudüs’te ortaya çıkmıştır. Eski zamanlardan beri Hristiyan dünyasının hac yeri olan Kudüs’te geleneksel hikâyeler anlatan çok sayıda rehber hâlihazırda mevcuttu. İncil’de zikredilen yer ve olayların gerçekliğini Kutsal Toprakların topografyasını ve etnografyasını araştırarak teyit etmek ve İngiliz ordusu için istihbarat toplamak amaçlarıyla, İncil arkeologları ve din adamları tarafından 1865’te Londra’da *Filistin Araştırmaları Vakfı* kurulmuştu (Howe ve Rosovsky 1997). Bu vakfa bağlı olarak 1892’de Kudüs’te kurulan “yerel bir dernek” yeni turistlerin geleneksel hikâyeler yerine kazı sonuçlarına dayalı gerçekleri öğrenmek istediği fikriyle rehberlere eğitimler vermeye başlamış ve 1895’te tüm rehberlere vakfın düzenlediği bir bilgi sınavından başarılı olma şartı getirilmiştir (Shaw 2004). Söz konusu faaliyet, verilen bir eğitim ardından yapılan sınav sonucu rehberlik yapma hakkının kazanıldığı ilk düzenleme olması ve yine Osmanlı topraklarında gerçekleşmesi bakımından önem taşımaktadır.

1890 Nizamnamesi 1895’te yeniden kabul edilmiş (Bakar 2008) ve düzenlemenin yabancı ülke vatandaşları için de uygulanabilmesi için Almanya, İngiltere, Belçika, Rusya, İtalya, Fransa, Hollanda, Avusturya-Macaristan ve Yunanistan elçiliklerine görüş sorulmuştur. Gelen cevaplar da, sürecin uzun ve karmaşık olduğu belirtilmiş, yabancı uyruklu rehberlere sertifika verme yetkisinin elçiliklere bırakılması talep edilmiştir. Osmanlı arşivlerinden takip edilebildiği kadarıyla, 1898’de *Seyyahin-i Ecnebiye Tercümanlık İdarehanesi* adlı bir ofis kurulması önerilmiştir. Ancak bu ofisin faaliyete geçip geçmediği bilinmemektedir (Arslan ve Polat 2016). II. Abdülhamid’in başta olduğu ve ülkenin istibdat ile yönetildiği bir dönemde yaşanan bu gelişmeler, Osmanlı yönetiminin kendi propagandasını turistlere ak-

tarabilmek için rehberlerin seçimi konusunda da sıkı bir kontrol politikası uygulamaya çalıştığını, yabancı elçiliklerin ise sürecin karmaşıklığı nedeniyle buna yanaşmadığını göstermektedir.

Rehberler hakkındaki ilk düzenlemelerden biri de 1900 yılında Budapeşte’de çıkarılmış ve bir nüshası örnek olması için İstanbul’a gönderilmiştir. Söz konusu düzenlemenin maddeleri arasında; rehber olacakların en az beş yıl süreyle şehirde yaşamış olmaları, polis bakanlığından ruhsat almaları ve turlar sırasında metal bir kokartı yakalarında taşıma zorunluluğu yer almıştır (Yılmaz 2021). Bir yıl sonra, 1901’de, saraya sunulan bir raporda rehberlerin Müslümanlar arasından seçilmesi önerilmiş, böylece, “turistlere müspet bilgi ve fikirler” verilebileceği, turistlerin yürüttüğü faaliyetlerin kolaylıkla izlenebileceği ve bu sayede rehberlerin masrafsız bir “hafiye grubu” olarak kullanılabilirliği vurgulanmıştır (Yılmaz 2021). Öneri, rehberlik mesleğine bu dönemde atfedilen stratejik önem açısından ilginç bir örnektir.

1900’lü yıllara gelindiğinde, tren yolları ve cruise gemileri sayesinde daha çok turist Osmanlı topraklarında daha hızlı seyahat edebilmeye başlamış, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya ve İngiltere gibi ülkelerden gemilerle gelen turist sayısı artmıştır. Turistler, genellikle, İstanbul’da iki gün kalmakta, şehri gezmeden önce bir uzman tarafından verilen bir konferansı dinlemekte ve gezinin ardından İzmir’e devam etmekteydiler. Örneğin, 1902 yılında *Celtic Gemisinin* yolcularına konferans veren Robert Koleji’nde görevli, Bizans mimarisi alanında çalışan Alexander van Millingen idi (Çelik 2020). Benzer bir uygulama günümüzde *Konferansçı Rehber* adıyla uygulanmaya devam etmektedir (Ahipaşaoğlu 2001). Belli bir konuda uzmanlığı olan *konferansçı rehber* ya tura katılmakta ya da konaklama tesisinde, tercihen akşam yemeğinden sonra bir konferans vermektedir.

Artan sayıda turist geliş, dönemin istibdat anlayışına uygun olarak asayiş konusunda endişeleri de beraberinde getirmiş, saraydan memurlara dikkatli olunması konusunda uyarılar yapılmıştır. Böylesi bir uyarıda, milliyetçi Ermeni ve Bulgarların “erbab-ı fesâd” olarak anılma-

sı ve gelenlerin “Afrika çölüne gider gibi vapurdan çıkarak memlekete dâhil olmaları bit tabi câiz olamayacağından” ifadesinin geçmesi (Çelik 2020:423) dönemin ruhunu yansıtmakta ve rehberlerden beklenen hafiyelik görevi hakkında fikir vermektedir.

Osman Hamdi Bey’in İstanbul Arkeoloji Müzesi’ni kurmasının ardından arkeolojik eser ve alanlara verilen önem de artmış, Truva ve Efes gibi arkeolojik alanlar daha çok turist çeker hale gelmiştir. Bu dönemde özellikle turistlerin ziyaret ettiği arkeolojik alanlara yönelik yapılan peyzaj, kitap satışı ve biletleme gibi çalışmalarla birlikte, turist rehberliği mesleği için de birtakım düzenlemeler hayata geçirilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzesi Küratörü Makridi Bey’in Osman Hamdi Bey’e 1905’te yazdığı bir mektuptan öğrendiğimize göre, bu yeni düzenlemede; rehberlerin yapılacak bir bilgi sınavı sonunda mesleği icra yetkisi kazanması, yıllık 200 kuruş vergi ödemesi ve gezdirdiği kişilerin tarihi alana vereceği zarardan mesul tutulması gibi maddeler yer almıştır (Shaw 2004). Rehberlerin ilk defa vergilendirildiğini öğrendiğimiz düzenleme hakkında daha fazla bilgimiz yoktur, bu nedenle sınavların mahiyeti, kaç kişinin rehber olduğu veya rehberlerin hangi milliyetten oldukları gibi sorular cevapsız kalmaktadır. Buna rağmen, rehberlerin kazandığı paranın ne şekilde vergilendirilmesi gerektiği tartışmalarının kökeninin 1905 yılına uzandığı görülmektedir.

İlk turistik gezi kitaplarından itibaren gündeme gelen, turistlerin yaptığı alışverişlerden rehberlerin elde ettikleri haksız kazançlar karşısında dile getirilen şikâyetler artarak devam etmiş olmalı ki, dönemin güncel olaylarına da yer veren ünlü *Servet-i Fünûn* (İlimlerin Zenginliği) dergisinde sıklıkla ele alınmıştır. Örneğin, 3 Temmuz 1896 tarihli sayıda, Rus seyyah Bernof’un otel tercümanlarının turistleri “sermaye-i istifâde” olarak gördüğü bildirilmekte ve şu yorum yapılmaktadır (Servet-i Fünûn 1896’dan aktaran Çelik 2019:165):

İstanbul’a hergün gelen yüzlerce ecnebi züvvâri [ziyaretçi] nereden çıktıkları belirsiz olan ve tercüman namı altında gezen bir takım cühelânın iğfâlâtından [kandırmalarından] kurtulamıyor. Züvvâr-ı ecnebiye memleketimiz hakkında şu

gürûhun verdiği mâlûmat-ı bâtla [doğru olmayan bilgiler] ile fenâ fenâ fikirler hâsil eyleyerek [edinerek] vatanlarına avdet eyliyorlar [geri dönüyorlar].

8 Kasım 1906'da "Seyyâh Tercümanları ve Antikacılar" başlığıyla yayınlanan bir başka yazıda benzer düşünceler dile getirilerek rehberlerin komisyon almak amacıyla turistleri belli dükkânlara götürdükleri ve bu zihniyetteki rehberlerin aktardıkları yanlış bilgilerin ülkenin imajına verdiği zarar şu şekilde dile getirilmiştir (Servet-i Fünûn 1906'dan aktaran Çelik 2019:165-170):

Bu gibi rehberlerin bir büyük zararları daha vardır ki oda lisana ve adat-ı mahalliyemizden [mahalli adetlerimizden] külliye bihaber bulunan seyyahine memleketinin tarihi ve ahval ve adatı hakkında pek yanlış pek yalan şeyler söylemeleridir. Bunların bu gibi hareket-i gayr-i layıkaya [yakışsız] cüretleri memleketimizi maddi ve manevi birçok zararlara sokuyor.

Bu durumun rehberler arasında rahatsızlık yarattığı, dört rehberin Osmanlı makamlarına yazdığı bir şikâyet dilekçesinin varlığından anlaşılmaktadır (Engin 2017:188'den aktaran Çelik 2019). 1907'de çıkarılan "Polis Nizâmnamesine" rehberlerin denetlenmesine yönelik bir madde eklenmesi (Çelik 2019), bu tür şikâyetlere karşı alınmaya çalışılan önlemlerden biri olmalıdır.

1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'in ardından turist rehberliği mesleği yeniden gündeme gelmiş, Alfons Mandalyavim başkanlığında *Tercüman ve Kılavuzlar Cemiyeti İttihadiyesi* [Birliği] kurulmuş ve *Gezginler için Tercüman ve Rehberler Hakkında Yönetmelik Özeti* başlıklı 14 maddelik yeni bir düzenleme hazırlanmıştır. Düzenlemenin maddeleri şu şekildedir: Rehberlik yapabilmek için geçerli bir sertifika sahibi olmak şarttır (Md.1). Sertifika almak isteyenler en az 15 yaşında olmalı, yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymemiş olmalı ve muhtarlardan alacakları iyi hal kâğıdını bağlı oldukları belediyelere sunmalıdır (Md.2). Belgelerin doğruluğu ilgili belediye ve zabıta tarafından kontrol edildikten ve İstanbul Belediyesi'ne gönderildikten sonra adayın yabancı dil ve mesleki bilgisi kontrol edilecektir (Md.3). Taşrada yaşayan adayların işlemlerini ye-

rel belediyeler yürütecektir (Md.4). Turistleri zarara uğrattığı tespit edilenler ilk seferinde para cezasına çarptırılacak, aynı kabahatin tekrar edilmesi durumunda çalışma lisansı elinden alınacaktır (Md.5). Üzerinde rehberin adı, sicil numarası, bağlı olarak çalıştığı otelin adı yazılı olan ve darphane tarafından basılacak metal bir kokart, turlar sırasında boyunda taşınmalıdır (Md.6). Çalışılan otel tarafından mühürlenerek onaylanmış turun tarihini gösteren defter şeklindeki fotoğraflı bir belge de turlar sırasında rehberlerin yanında hazır bulunmalıdır (Md.7). Yevmiye tam günlük 50, yarım günlük 25 kuruştur (Md.8). Taşıma ve giriş ücretleri için fazla para alanlar ya da ücretsiz yerler için para talep edenler, aldıkları paranın iki katını turiste ödemek zorundadır, aynı suçun işlenmesi durumunda çalışma belgeleri iptal edilecektir (Md.9). Alışverişlerde bilerek ürünün normal fiyatından daha pahalıya satılmasına sebep olanlar hakkında mevzuatta belirtilen kusurlu davranıştan cezai işlem yapılacaktır, aynı davranışın üç kere tekrar edilmesi durumunda meslekten men cezası verilecektir (Md.10). Lisanslar üç türdür; birinci seviye lisanslar için 200, ikinci seviye için 160 ve üçüncü seviye için 120 kuruş yıllık vize ücreti ödenecektir. Bu ücretleri Mart ayı sonuna kadar ödemenenler meslekten menedilecektir (Md.11). Seyyar rehberlik uygulaması sonlandırılmıştır (Md.12). Sertifikalı rehberlerin isim ve adreslerinin yer aldığı bir liste, düzenlemenin Türkçe ve Fransızca birer nüshasıyla birlikte otel koridorlarına asılacaktır (Md.13). Yönetmeliğin uygulanmasında Dâhiliye Nezareti görevlidir (Md.14). Ayrıca, bir geçici madde ile mesleği icra edenlerin bir ay içinde yukarıdaki hükümlere göre belgelerini yenilemesi istenmiştir. Ancak düzenlemenin hayata geçirilip geçirilmediği bilinmemektedir (Arslan ve Polat 2016). Bu düzenleme, rehberlerin örgütlenme çabalarının erken örneklerinden biridir. Mesleki örgütlenme sayesinde, mesleğin icrasına dair kuralların, gittikçe, daha net belirlenmeye başlandığı görülmektedir.

1910 yılına ait bir başka arşiv belgesi, zaman içinde, rehberliğin sadece Osmanlı vatandaşı olanların yapabileceği bir meslek haline gelme sürecine ışık tutmaktadır. İstanbul Belediyesi dönemin İçişleri Bakanlığı'na yazdığı bir dilekçe

ile mevcut nizamnameye göre yabancıların rehber olup olamayacağını sormuş, verilen cevapta, rehberlerin esnaf olarak görülmesi gerektiği, Osmanlı topraklarında esnaflığın bu konuda ikili anlaşma imzalamış ülke vatandaşlarına has olduğu, sadece Yunanistan, Sırbistan ve İran ile ikili anlaşmalar bulunduğu, bu yüzden diğer ülke vatandaşlarının rehberlik mesleğini icra edemeyecekleri bildirilmiştir (Yılmaz 2021). Rehberlik mesleğinden yabancıların menedilmesi sonraki dönemlerde de devam edecek ve geçerliğini günümüze kadar koruyacaktır.

Mütareke Dönemi (1918-1923)

Savaşın kaybedilmesi ve İstanbul’un işgal edilmesi ile beş yıl sürecek Mütareke [Ateşkes] Dönemi başlamış, bu dönemde İstanbul’a gelen yabancılar içinde İngiliz, Fransız ve özellikle Amerikalılar ilk sırayı almış ve gayrimüslim rehberlerin Türkler aleyhine propagandaları devam etmiştir. İstanbul’un işgali gayrimüslim tercümanlara cesaret vermiş görünmektedir (Bakar 2008). Örneğin; balıkçı dalyanlarının gözetleme kulelerinde oturan uzak mesafedeki balıkçılar, Türkler tarafından kazığa oturtulmuş gayrimüslimler olarak anlatılmıştır (TTOK 1933’ten aktaran Bakar 2008). Bir diğer örnekte ise Ayasofya’da bulunan porfir bir sütun üzerindeki ele benzeyen bir işaret, fetih sırasında atı üzerinde yaralıları çiğneyerek Ayasofya’ya giren Fatih Sultan Mehmet’in kanlı el izi olarak gösterilmiştir (Gülersoy 1996:5).

Mütareke döneminin rehberlik mesleği açısından en önemli gelişmesi, gayrimüslim rehberlerin olumsuz propagandalarına karşı koyma çabasındaki gönüllü Türk rehberlerinin bir cemiyet kurarak örgütlenmeleri olmuştur. Gayrimüslim rehberlerin taraflı ve kasıtlı anlatımlarının gazetelere yansıdığı 1922 yılında, “Muhafaza-yı Asar-ı Atika” (Eski Eserleri Koruma) Encümeni Mehmed Ziya Bey’in öncülüğünde, kötü niyetli rehberlerle mücadele edebilmek için yabancı dil bilen gönüllülere çeşitli eğitimler verilerek turist gruplarına eşlik etmeleri sağlanmıştır. Gönüllü rehberler, 10 Nisan 1922’de yayınlanan bir nizamname ile cemiyet hüviyeti kazanmış ve *Müstakbilin (Karşılayıcılar) Cemiyeti* adını almıştır. Ni-

zamnamede cemiyetin kuruluş amacı şu şekilde dile getirilmiştir (Bakar 2008:530):

Asırlardan beri kasıtlı olarak gayrimüslim bazı tercümanlar İslamiyet, Türklük ve Türkler hakkında yanlış bilgi vermektedirler. Bu bakımdan cemiyet, oluşun kötü izlenimi ortadan kaldırmak ve Türklüğü tanıtmak için faaliyet yürütecektir.

Cemiyete üye olabilmek için İngilizce, Almanca, Fransızca ya da İtalyanca dillerinden en az birini iyi şekilde bilme şartı arandığından bu şartı yerine getirenler arasında; zengin aile kadınları, mühim şahsiyetler, yüksek memurlar, emekli deniz subayları ve kolej öğrencileri yer almıştır (Çoruh 1952b). Gönüllü rehberlere, turistlere nasıl davranılacağı ve ayrıca surlar, Yedikule, Kariye Camisi, Tekfur Sarayı, Anemas Kulesi, Anadolu ve Rumeli Hisarları ile Toklu İbrahim Dede Türbesi gibi yerler hakkında bilgiler verilmiştir (Bakar 2008:529).

Cemiyetin kurulmasındaki bir diğer önemli amaç ise turistleri karşılık beklemeksizin amatör bir ruhla gezdirmek olmuştur. Kuruluş nizamnamesinde yer alan “Cemiyete giren Türk hanımı ve Türk genci menfaat gütmeden ve gönüllü olarak vazife yapmayı kabul eder” (Bakar 2008:530) şeklindeki ifade ile açıkça belirtildiği üzere cemiyet üyeleri, rehberlik mesleğini gönüllülük esasına göre yapmış ve karşılığında bir ücret talep etmemişlerdir. Gönüllülük esasına dayanan amatör rehberlik uygulamasının nedeni, o döneme ait bir gazete haberinde, geçmiş dönemlerde ücret karşılığı çalışan rehberlerin turistlerin alışverişlerinden haksız kazanç elde etmeleri olarak gösterilmiş, tek amaçlarının Türk rehberliğini geliştirmek olduğu gerekçesiyle cemiyet üyesi rehberlerden övgüyle bahsedilmiştir (Bakar 2008).

Cemiyetin faaliyetleri sarayda da takdirle karşılanmıştır. Olumlu imajını geliştirmek ve kendine bir gelir sağlama yolu açmak amacıyla cemiyet üyeleri Veliahd Abdülmecid Efendi ile görüşmüşler, görüşmede Abdülmecid Efendi cemiyetin amacını çok önemli bulduğunu dile getirerek müzedeki tarihi elbise ve tabloların da sergileneneği ve geliri cemiyete kalacak bir müsamerenin kendi himayesinde düzenlenmesini kabul etmiştir. Cemiyetin olumlu imajını geliştirmek

için seçtiği bir yol da üst düzey misafirlerin ağır-
lanmasına özel önem vermek olmuştur. Gelece-
ği haber alınan yabancı bilim insanları ve önemli
entelektüel isimler için özel hazırlıklar yapılmış,
“art niyetli tercümanların zararlı fikirlerinden tu-
ristleri kurtarmak” amacıyla bu kişiler cemiyet
üyeleri rehberler tarafından ağırlandı (Bakar
2008:533).

Nizamnamede öne çıkan bir diğer husus, tu-
ristlerin İstanbul’un önemli yapılarını gezebil-
melerinin yanlarındaki rehberlerin cemiyet üyesi
olması şartına bağlanmış olmasıdır. Bu durum
nizamnamede; “Saraylar, Evkaf Müzesi, dini ve
resmi binaların yabancı turistler tarafından ziya-
ret edilebilmesi ancak yanlarındaki tercümanla-
rın “Müstakbilin Cemiyeti” üyesi olması şartına
bağlıdır” şeklinde yer almıştır (Bakar 2008:530).
Şartın ‘rehberlik yapmak isteyenlerin cemiyet
üyeleri olması mecburidir’ şeklinde değil, ‘turistle-
rin bu yerleri gezmeleri yanlarındaki rehberlerin
cemiyet üyesi olmasına bağlıdır’ şeklinde yazıl-
ması dikkat çekmektedir. Kuruluş aşamasında
olan cemiyetin, mevcut rehberlerin durumu için
henüz bir şey yapmaya hevesli olmadığı, ancak
gelecek yıllara yönelik bir güç arayışı içinde ol-
duğu söylenebilir. Nitekim kuruluşundan bir yıl
sonra Şubat 1923’te Polis Müdüriyeti tarafından
gazetelere verilen bir ilanda “polis tarafından ter-
cümanlık belgesi verilmiş kişilerin Müstakbilin
Cemiyeti’ne giderek tercümanlığa yeterli olduk-
larına dair bir belge almaları gerektiği, aksi tak-
dirde [...] mesleği sürdüremeyecekleri” duyurul-
muştur. Cemiyetin resmi makamlardan da des-
tek gördüğü anlaşılmaktadır (Bakar 2008:533).

Cemiyetin gördüğü ilgi ve sahip olduğu olum-
lu imajda maddi kazanç beklentisi olmaksızın
amatör bir ruhla hizmet vermesi önemli bir yer
tutmuş olsa da, bir süre sonra cemiyetin amatör
ruhla çalışması, *Tevhid-i Efkar* (Düşünce Birliği)
gazetesinde tenkit konusu edilmiş ve tercüman-
lar için bir maddi kazanç yolu bulunarak olaya
daha *profesyonel* yaklaşımları önerilmiştir. Bir
hafta sonra yayınlanan yazıda cemiyet yöneti-
mi eleştirilere şu şekilde cevap vermiştir (Bakar
2008:536):

Bu mesele cemiyetçe dikkate alınmıştır. Fakat
gelirimiz bu iş için yeterli oluncaya kadar şu an

için yapılabilecek bir şey yoktur. Bu hususta ce-
miyetçe profesyonel rehberlik ve onlara nakdi
yardımın temini konusunu düşünmekteyiz.

Olayların gelişiminden anlaşıldığı kadarıyla,
cemiyet yöneticileri de rehberlik mesleğinin sa-
dece amatör olarak yapılması uygulamasının
uzun süreli olamayacağını farkındadır, ancak
profesyonel rehberliğe geçiş için uygun zamanın
gelmediği kanaatindedirler. Uygun zaman bir
sene sonra 1923’te *Tercümanlar ve Rehberler Cemi-
yeti* ve 1924’te *Türk Rehberler Cemiyeti* isimlerinde
iki yeni rehber derneğinin kurulması ile gelmiş
görünmektedir. Derneklerin asıl kuruluş amacı,
Müstakbilin Cemiyeti’nin aksine rehberlik mes-
leğinin belli bir ücret karşılığında yapılması ol-
muştur. Müstakbilin Cemiyeti de yaklaşık üç yıl
faaliyet gösterdikten sonra, olasılıkla, rehberliği
para kazanmak asıl amacı için yapan diğer cemi-
yetlerin varlığı neticesinde 1925’te kapanmak zo-
runda kalmıştır (Bakar 2008:537-542).

Müstakbilin Cemiyeti’nin ortaya çıkışı ve Türk
rehberlerin gayrimüslim rehberlerin olumsuz
propagandaları ile mücadelesi dönemin ruhu ile
de uyumludur. Osmanlı’nın gerileme döneminde
devleti çöküşten kurtarmak için hâkim düşün-
ce olan *Osmanlılık* akımının sonuç vermediği
93 Harbi ile daha iyi anlaşılmış, II. Abdülhamid
devrinde Müslümanların birleştirilmesini he-
def alan *İslamcılık* akımı ortaya çıkmıştı (Mardin
2008). 19. yüzyıla hâkim olan Osmanlılık ve İsl-
amcılık akımları ile istenen amaçlara ulaşılama-
ması, II. Meşrutiyet’ten itibaren artan bir hızla
Türkçülük akımının gelişmesine ve siyasi bir ha-
reket haline gelmesine neden olmuştur. İşte ce-
miyetin faaliyetleri böylesi bir döneme denk gel-
miş, uzun zamandır çözülemeyen olumsuz pro-
paganda meselesi, Türkçülük akımından etkile-
nen cemiyet kurucusu bazı aydınların harekete
geçerek gönüllü bir rehber cemiyeti kurmalarını
sağlamıştır (Bakar 2008). Müstakbilin Cemiye-
ti rehberlik mesleğine atfedilen stratejik önemi
gösteren güzel bir örnektir. Rehberlik mesleği-
nin bu dönemdeki gelişiminde, gayrimüslim reh-
berlerin olumsuz propagandalarının önüne geç-
mek ve haksız bir kazanç olarak görülen turistik
alışverişlerden gelir elde etmeyi sonlandırmak
amaçları önde gelmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİ

Cumhuriyet Dönemi; Tek Parti Dönemi (1923-1945), Demokrat Parti Dönemi (1946-1960), 1960’lı Yıllar, 1970’li Yıllar, 1980’li Yıllar, 1990’lı Yıllar ve 2000’li Yıllar olmak üzere yedi başlık halinde ele alınabilir.

Tek Parti Dönemi (1923-1945)

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile başkent olma özelliğini kaybeden İstanbul’da başlayan ekonomik sıkıntıları önleyebilmek adına ticaret ve sanayiye alternatif olarak turizm faaliyetlerine de önem verilmeye ve “seyyah celbi” için çeşitli hal çareleri düşünölmeye başlanmıştır (Saral ve Malkoç 2018). Bu amaçla yürütölen çeşitli faaliyetler arasında 1923’te Atatürk’ün isteği ile Reşit Saffet Atabinen tarafından kurulan *Türk Seyyahin Cemiyeti*’nin ve şehrin ekonomik durumunu geliştirmek amacıyla 1924’te kurulan *İstanbul İktisat Komisyonu*’nun faaliyetleri önemli bir yer tutmuştur.

Seyyahin Cemiyeti’nin turizmi geliştirme politikaları arasında rehberlik mesleğinin gayrimüslimlerin tekeline kurtarılması amacı da yer almıştır. Bu amaçla Cemiyet, 1 Kasım 1924’te Beyazıt’taki Zabıta-i Belediye Mektebi’nde bir *Seyyah Rehberleri Kursu* açmış, adaylar İstanbul Türk tarihi, Bizans tarihi ve diğere yapılar hakkında haftada iki gün ders almış, sınavdan başarılı olanlara bröve vermiş, bu bröveye sahip olmayanların rehberlik yapması yasaklanmıştır (Saral ve Malkoç 2018).

Bu dönem hakkında elimizdeki temel kaynaklardan biri, Kerim Kanok isimli bir rehberin 1924’ün Şubat ayındaki ilk tur deneyimini anlattığı “Eski Turistler Şehri Nasıl Gezerdi” başlıklı yazısıdır; yazı, Türk Turizm Kurumu tarafından çıkarılan “Panorama” adlı dergide 1954 yılında yayınlanmıştır (Akçura 2004). Söz konusu kaynaktan öğrendiğimize göre bu dönemde turlar; Karaköy ya da Dolmabahçe önüne demirleyen gemilerdeki turistlerin rehberler tarafından karşılanmasıyla başlamış, yakın zamana kadar çift atlı açık faytonlar kullanılırken NATTA ve Wagons Lit-Cook gibi öncü acenteler sayesinde otomobillerle yapılmış; Wagons Lit-Cook’un rehberleri tur süresince başlarına ayırt edici bir şapka

takmış; her rehber, dörder kişi taşıyan yedi arabadaki yaklaşık 28 kişiye hizmet vermiş; sabah-tan Ayasofya, Sultan Ahmet Meydanı ve Camisi ile Süleymaniye Camisi gezilmiş, öğle yemeği Pera Palas’ta alınmış, ardından Edirnekapı Surları, Kariye ve Topkapı Sarayı ile Harem ziyaret edilmiş ve Nuruosmaniye Kapısı’ndan girilen Kapalıçarşı’da verilen alışveriş molasının ardından son bulmuştur (Kanok 1954’ten aktaran Akçura 2004).

“Günün en güç ve en nazik meselesi” olarak tanımladığı “çarşı işi” hakkında Kanok şu bilgileri vermektedir (Kanok 1954’ten aktaran Akçura 2004:114):

Seyyahlarını yüksek antikacı dükkânlarına götüren ve orada kendisi bir köşeye çekildikten sonra bu seyyahlara yükte hafif pahada ağır mallar satmakta çok mahir satıcılar tanyan ve bu suretle suya sabuna dokunmadan bir hayli dünyalık elde eden tercümanlar da vardır. Bunların arasında bir seyyah kafilesinden dört, beş, hatta yedi Türk lirası komisyon almaya muvafak olanlar da bulunur. Bu gibi dükkâncıların tercümana sağ para olarak lira başına satıştan “helali minallah” [helali Allah’tan] on beş, hatta yirmi kuruş komisyon verdikleri çoktur.

Kanok’un yazısı komisyon uygulamasının bu dönemde de devam ettiğini göstermektedir. Aynı kaynaktan öğrendiğimize göre, taksı ve eğlence mekânlarının *turist tarifesi* uygulamaları ve Türk halkının eğlence biçimini görebilecekleri mekânların bulunmaması, turistlerin bu dönemde hoşnut olmadıkları konular arasında yer almıştır (Kanok 1954’ten aktaran Akçura 2004:114).

İstanbul Şehremini Emin Bey’in (Erkul), İstanbul’da turizm hareketlerinin gelişimi üzerine 1924’te hazırladığı ve 1925’te Ankara’ya sunduğu on yıllık bir program, bu dönemde, rehberlik mesleğinin de ele alınmasını sağlamış (Saral ve Malkoç 2018), 1971 yılına kadar yürürlükte kalacak olan Cumhuriyet tarihinin rehberlik mesleğine yönelik ilk düzenlemesi 1925 yılında hayata geçirilmiştir. Kara ve hava yolu ulaşım şebekesinin gelişmediği yıllarda İstanbul’a gelen turistler, büyük ölçüde, deniz yolunu tercih etmekte, dolaşısıyla, ilk olarak, limanda çalışan görevlilerle temas etmekteydiler. Yabancılar gözündeki olumsuz imajını düzeltmek amacındaki Cumhuriyet

rejimi, bunu bir fırsata çevirmek istemiş ve gelen turistlerin ilk karşılaştığı kişiler olan rıhtımdaki kayıkçı, taksici ve hamallarla birlikte rehberlerle ilgili de bir düzenleme çıkarmıştır.

Ecnebi Seyyahlara Tercümanlık ve Rehberlik Edenler Hakkında Talimatname adında ve 1890 düzenlemelerinin aynen yer aldığı toplam on maddelik talimatnamede, yenilik olarak; lisansların sadece verildikleri belediye sınırları içinde geçerli olduğu, günlük ücretlerin belediyeler tarafından belirleneceği, ücret tarifesinin herkesin görebileceği şekilde yolcu salonlarına asılması ve kabul sınavını yapacak heyetin kimlerden oluşacağı maddeleri yer almıştır (Çoruh 1952b). 1925 Talimatnamesi'nin rehber olma şartları arasında Türk vatandaşı olmak değil, "Türkçeye mükemelen vakıf olmak" (Md.4) şartı yer almıştır. Bu şart azınlıkların meslekte halen önemli bir payının olduğunu göstermektedir (Ahipaşaoğlu 2001). Düzenlemede aranmayan "Türk vatandaşı olma şartı" 11 Haziran 1932'de kabul edilen 2007 sayılı *Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun* (1932 Md.11.6) ile getirilmiş, böylece, kanunda sayılan 21 meslekle birlikte tercüman rehberlik de yalnızca Türk vatandaşlarının yapabileceği bir iş kolu haline gelmiştir.

1925 yılından itibaren rehberlik mesleği ile ilgili çok sayıda haber gazetelerde yer almaya başlamış, 1926'nın ilk yarısında İstanbul'a gelen turist sayısı 20.000'e ulaşmış (Erdem ve Hanılçe 2022), gelen turist sayısına dikkat çekmek için Cumhuriyet Gazetesi 5 Mart 1925'te "Seyyah Akını" başlığını atmıştır. İstanbul'da NATTA ("National Turkish Tourist Agency"), Pasrapid, Buleks ("İstanBUL EKSpres"), TUTTA ("Turkish Travelling & Tourist Agency"), Nihad ve Şevki gibi ilk Türk seyahat acenteleri de bu dönemde açılmış (Akçura 2002), böylece, gayrimüslim azınlıkların tekelinde olan rehberlik ve acentecilik mesleklerinde Türkler de söz sahibi olmaya başlamıştır (Şahin 2006).

Bu dönemde İstanbul'a en çok turistin geldiği dönem bahar ayları olmuştur. Bunun nedeni ilk cruise gemilerinin Almanya, İngiltere ve ABD gibi ülkelerden kış aylarının sonunda yola çıkması ve İstanbul'a bahar başında ulaşmasıydı. Ancak

sonbaharda İstanbul'a ulaşan gemiler de vardı (Çelik 2020). Günümüzde de Türkiye'ye ilkbahar ve sonbahar aylarında gelen turistler, yaz aylarında yani yüksek sezonda gelenlere kıyasla daha zengin, bu nedenle daha kaliteli turistler olarak görülmeye devam etmektedir.

Cumhuriyet döneminin ilk rehber cemiyeti, Kasım 1925'te çıkarılan kararnameden kısa süre sonra, Nisan 1926'da, İstanbul Şehremaneti'nin (Belediyesi'nin) gözetiminde kurulan *Türk Tercümanları Cemiyeti* olmuştur. Aynı yıl, rehberlerin seviyelerini belirlemek için bir yabancı dil sınavı yapılmış ve rehber yevmiyeleri; münferit turistler için 5, gruplar için 10 lira olarak belirlenmiştir (Saraç ve Malkoç 2018:350). Bu dönemde rehberlik mesleğinin gelişimi için atılan adımların asıl amacı, kasıtlı olarak Osmanlı imajını kötüleyen gayrimüslim rehberlerin elenmesi olmuş, *Seyyahların Cemiyeti*'nin katkılarıyla ilk tercüman rehberlik kursları da bu nedenle açılmıştır (Gülersoy 1996).

Rehberlik mesleğine yönelik düzenlemeler sonraki yıllarda da devam etmiş, 1927 mali yılından itibaren geçerli olmak üzere, her yıl 'bir günlük rehberlik yevmiyesi' karşılığının vergi olarak ödenmesi kararlaştırılmış, 1928 Aralık ayında *İstanbul Vilayeti İktisat Müdürlüğü* tarafından, amatör rehberlere ve rehber olmak isteyenlere yönelik olarak açılan kurstan 50'ye yakın aday rehber olmaya hak kazanmıştır (Çimrin 1995:14). Bu yıllarda belgesiz rehberlerin denetlenmesine de önem verilmiş, Ayasofya Müzesi önüne konan bir zabıta ile ruhsatsız rehberlerin çalışması engellenmeye çalışılmıştır (Özbay 1986).

Cumhuriyet Dönemi ile ilgili olarak elimizdeki bir diğer kaynak, Fuat Samih isimli bir gazetecinin ilk turunu anlattığı yazısıdır. 1941 yılında İstanbul Belediye Mecmuasında yayınlanmış olan yazı, bir rehberin kaleminden çıktığı için birinci elden bilgi veren önemli bir kaynaktır, ancak yazıda anlatılan günün tarihi kesin değildir. Fuat Samih'in 1931'de birinci, 1934'te üçüncü baskısını yapmış "İstanbul et ses Monuments" (*İstanbul ve Anıtları*) adlı Fransızca bir kitabın yazarı olduğu ve verdiği kazanç rakamlarının Kerim Kanok'un aktardıklarına kıyasla daha yüksek olduğu göz önüne alındığında, anlattığı gün 1925-1930'lu

yıllar arasına ait olabilir. Söz konusu yazıdan öğrendiğimize göre; bu tarihte, dil bilenler polis müdürlüğüne müracaat ederek aynı gün vesikalarını alabilmekte, vesikalı rehberler kendi aralarında bir sıra oluşturarak Ayasofya önünde gelecek turistleri beklemektedir. Ayasofya önünde bekleyen rehber sayısı o gün yaklaşık bir düzinedir ve sırası gelmeyenler ertesi gün ilk sıralardan başlamaktadır. Fuad Samih ilk gününde Kanadalı üç turisti gezdirir, ertesi gün turistlerin halıcıya gitmek istemeleri üzerine endişeye kapılır, nedeni şöyle açıklar (Samih 1941:12):

Gazetelerde seyyahların aldatıldıklarına dair bir çok yazılar okumuş, Nuruosmaniye avlusundan geçerken simsarların nasıl seyyahları iz’aç [rahatsız] ettiklerini görmüştüm. Bunlardan birinin eline düşmekten korkuyordum.

Fuad Samih dürüst olduğunu duyduğu bir halıcıyı tercih eder, turistler çok memnun kalır ve üç bin liralık alışveriş yaparlar. Dükkândan çıkarken cebine bir şey konduğunu hissederek kızarır, tur sonunda baktığında zarfın içinde 450 lira olduğunu görür. Aynı grupta bir hafta geçirdikten sonra toplam kazancını hesaplar (Samih 1941:15):

Günde beş liradan bir haftalık yevmiye 35 lira, bahşiş 50 lira, komisyon 450 lira. Yekûn 535 lira. Gazetecilikten altı ayda aldığım paraya yakın. [...] Böyle devam ederse sene nihayetinde Maçkada küçük bir apartıman kurmak işten bile değildi.

Fuad Samih’in ve Kerim Kanok’un yazıları birlikte değerlendirildiğinde, mesleğin bu dönemdeki kazancı ve Mütarekede döneminde olduğu gibi sadece amatörce yapılmasına neden karşı çıktığı hakkında net bir fikir vermektedir.

1935’te belediyeler bünyesinde kurulan turizm şubelerinin ardından aynı yıl, İstanbul’da, bir tercüman rehber kursu daha açılmış ve 53 kişi rehber olmuştur (Çimrin 1995). Bu dönemde rehberler üzerinde *dilmaç* yazan, pirinç metalinden yapılmış ufak bir rozet takmışlardır (Özbay 1986). Öztürkçeleştirme hareketlerinin yoğun olduğu yıllarda, *tercüman* ve *rehber* gibi Türkçe kökenli olmayan ifadeler yerine, *dilmaç* kelimesinin türetildiği anlaşılmaktadır.

1938’de grup halinde gelen turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 30 azalmış, ancak münferit turist sayısı yaklaşık yüzde 20 artış göstermiştir. Bu dönemde İstanbul’da 80 kadar rehber bulunmuş ve hepsi bir otele ya da acenteye bağlı olarak çalışmışlardır. Yevmiyeler ise limanda vapur olduğu günlerde 10, olmadığı günlerde 6 lira olarak uygulanmıştır. Bu parayı fazla bulan turistlerin indirim almak için sıkı pazarlıklar yapmaları veya anlaşılan yevmiyeyi tur sonunda ödememeleri gibi olaylar da yaşanmıştır (Samih 1941).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan patlama, 1929 Buhranı ile yavaşlamasına rağmen turist sayısı 1934-1936 arasında yaklaşık 85.000’e ulaşmış, bu tarihten itibaren azalmaya başlamış ve 1940’ta 5.000’e düşmüştür (Akçura 2002). Rehberlik mesleği de kaçınılmaz olarak bu durumdan olumsuz etkilenmiş, bir seyahat acentesi tarafından himaye altına alınmayan rehberler ya mesleği bırakmak zorunda kalmış ya da geçimlerini sağlayabilmek için her yola başvurmuşlar ve mesleğin kalitesini düşürmüşlerdir (Çoruh 1952b). Böylece, rehberlik mesleği savaş sonrasına kadar gündemdeki yerini, büyük ölçüde, kaybetmiştir.

Demokrat Parti Dönemi (1946-1960)

Savaş sonunda, 1946’da yapılan seçimlere Demokrat Parti’nin (DP) katılması ile Türkiye’de çok partili döneme geçilmiş, toparlanma sürecinde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de turizme önem verilmiş ve geliştirilmesine çalışılmıştır. 1950’de DP tek başına iktidara gelmiş ve 27 Mayıs 1960’taki darbeye kadar yönetimde kalmış, bu süreç, uluslararası sisteme entegrasyon için turizmin bir araç olarak görüldüğü ve resmi bir turizm teşkilatının ilk adımlarının atıldığı bir dönem olmuştur. Bu amaçla; Türkiye’nin turistik tanıtımını yapmak ve vatandaşlara turizm eğitimi vermek hedefiyle 1949’da Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü (BYTGM) kurulmuş ve 1957’de Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı (BYTB) kuruluncaya kadar hizmet vermiş, BYTGM, Bakanlık dönemi için bir geçiş süreci olmuştur.

Turizm hareketlerinin yeniden hız kazanmaya başladığı bu dönemde, BYTGM tarafından 18 Aralık 1950’de toplanan “İkinci Turizm Danışma Kurulu” rehberlik mesleğinin de gündeme gel-

mesini sağlamıştır. Kurulun hazırladığı raporda mesleğin önemi “Tercüman rehberlerimizin bu önemli ve milli görevde elde edecekleri başarı binlerce lira harcanması ile yapılacak propagandanadan daha kuvvetli ve daha etkilidir” şeklinde vurgulanmıştır (Çimrin 1995:15). Bu ifade rehberlik mesleğine savaş sonrası dönemde atfedilen stratejik önemi gösteren güzel bir örnektir. 1950 yılı içinde Amerikan bandıralı 350 ve 500 kişilik iki gemi ile Fransız bandıralı 400 kişilik bir transatlantiğin İstanbul’a gelmesi ve gemideki yazar Dale Carnegie’in gazetecilere, Türkiye hakkındaki bilgilerinin *National Geographique* dergisinde yazılanlardan ibaret olduğunu söylemesi (Evcin 2016) yeni rehberler yetiştirme çabalarını hızlandırmış olmalıdır.

1950’li yıllardan itibaren rehberlik mesleğinin gelişiminde iki etkenin rolü olduğu görülmektedir; (a) savaş sonunda yeniden ivme kazanan turistik hareketler yeni rehberlere duyulan ihtiyacı beraberinde getirmiştir, (b) savaş sırasında artan propaganda ihtiyacının savaş sonunda da devam edeceği öngörüsüyle, rehberlik mesleği bu ihtiyacı karşılayabilecek *milli bir görev* olarak adedilmiştir. Böylece BYTGM önderliğinde 1950’li yılların başlarından itibaren *amatör*, ortalarından itibaren de *profesyonel* rehber kursları açılmaya başlanmış ve rehberlik mesleği kurumsallaşma yoluna girmiştir.

Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde gördüğümüz, olumlu bir imaj yaratabilmek için rehberlerden yararlanma düşüncesi, bu dönemde de karşımıza çıkmaktadır. Dönemin BYTGM Turizm Dairesi Müdürü Selahattin Çoruh’un şu sözleri durumu açıklamaktadır (Çoruh 1952a: 24):

Memleketimiz ve halkımız bütün gerçek durumuyla birçok milletler tarafından tanınmamakta veya az tanınmaktadır. Hattâ, muhtelif unsurlar tarafından yıllarca devam eden menfi propaganda yüzünden yanlış tanınmaktadır. Bu sebeple, turist celbi yoluyla da kendimizi bütün dünya milletlerine anlatmak ve sevdirmek zorundayız. Memleketimize gelen, dilimizi, adet ve anelerimizi, medeni varlığımızı, halkımızın seviye ve durumunu bilmeyen bir yabancıda müsbet tesirler yaratacak ve iyi intiba uyandıracak kimse, onlarla ilk temas eden tercüman rehberlerimizdir.

Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde öncelikli amaç gayrimüslim tercümanların olumsuz Türkiye propagandaları ile mücadele etmek iken, II. Dünya Savaşı sonrasında asıl amacın, yeterince tanınmadığı veya bazı *unsurların* olumsuz propagandaları nedeniyle yanlış bilindiği düşünülen ülkenin yabancılara doğru bir şekilde tanıtılmasına evirildiği görülmektedir. Bu amaçla da yeni rehber kursları açılmaya başlanmıştır.

İlk kurslar, BYTGM önderliğinde *Türkiye Milli Talebe Federasyonu* aracılığıyla açılan amatör rehberlik kursları olmuştur. 1951’de ilk kez İstanbul’da üniversite öğrencileri için açılan kurs- ta, teorik dersler saha gezileri ile birlikte verilmiş, kurs sonunda 28’i kadın 129 kursiyer amatör rehberlik lisansı almıştır. Rehberler, çıktıkları turlar sonunda önemli gördükleri detayları kaleme alarak bir rapor haline getirmişler, böylece turistlerin ne istediği konusunda saha tecrübesine dayalı bilgiler toplanmış, ayrıca, amatör rehberler, Türkiye’de toplanan çeşitli uluslararası kongrelerde görev almıştır (Çoruh 1952b).

İlk amatör rehber kursunun açıldığı 1951 yılı, aynı zamanda, rehberlik eğitimini para karşılığı vermek için ilk girişimin hayata geçirildiği tarih olmuştur. İstanbul’da faaliyet gösteren *Özel Gazetecilik Okulu*, bu tarihte, rehberlik kursu açmak için Milli Eğitim Bakanlığı’na başvurmuş ve sundukları teklif kabul edilmiştir. Bunun üzerine okul müdürlüğü hazırladığı müfredat taslağını 24 Ağustos 1951’de BYTGM’ye göndererek görüş istemiş, görüş yazısı ve ona verilen cevap Çoruh (1952b) tarafından *İller ve Belediyeler Dergisi*’ndeki köşesinde yayınlanmış, bu sayede, taslakta yer alan bazı önemli detaylar günümüze kadar ulaşabilmiştir. Teklifin öne çıkan yönleri şu şekildedir: Kursun adı “Turistler İçin Bilgili Tercüman Yetiştirme Kursu”dur. Amacı “aleyhimizdeki sinsi ve sistemli propagandaları karşılamak için” rehber yetiştirmektir. Başvurabilmek için en az lise mezunu olmak ve yapılacak yabancı dil sınavından geçer not almak gerekmektedir. Yaş sınır yoktur, kurs süresi 1,5 aydır, dersler haftada dört gün, 13.00-17.00 arasındadır. Kurs ücreti 75, kayıt ücreti ise 5 liradır, ücret kursun başında ve sonunda olmak üzere iki taksit halinde ödenecektir. Müfredatta; Türk edebiyatı, Grek ve Latin edebiyatı,

Türk sanatı, Latin ve Grek (Bizans) sanatı, Türk ve Osmanlı tarihi, Latin (Bizans) ve Grek tarihinin ana hatları, Yurdumuzda çeşitli kavimlere ait abideler ve tarihçeleri, En önemli turistik merkezler, İslam ve Hristiyan tesiri altında doğan sanat ve orijinalliği, Eski ve yeni şehircilik, Turist politikası, Propaganda, Türk gazeteciliği ve üzerine düşen görevler olmak üzere on iki ders/konu adına yer verilmiştir. Gönderdiği cevabi yazıda BYTGM, taslaktaki maddeleri genel olarak onaylamış ve derslerin işleniş tarzlarına yönelik bir takım düzeltme/iyileştirme önerilerinde bulunmuş, buna rağmen özel rehber kursu, bilmediğimiz bir sebep nedeniyle hayata geçirilememiştir (Çoruh 1952b:24-25). Müfredatta yer alan propaganda ve gazetecilik konularındaki dersler, gazetecilik okulunun neden bir rehber kursu açma girişiminde bulunduğunu açıklar niteliktedir; özel bir okul olmasının yanında, gazetecilik ve rehberlik mesleklerinin kamuoyu oluşturma işlevi açısından birbirine yakınlığı, okul yöneticilerini harekete geçirmiş olmalıdır. Böylece ilk özel rehberlik kursu denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Amatör rehber kursları, *Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı* ve *Milli Türk Talebe Birliği* gibi kurumlar tarafından açılmaya devam ederken, 1955 yılı rehberlik mesleğinin kurumsallaşması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. İstanbul Hilton Otelinin açılışına gelen çok sayıda Amerikalı ünlüyü gezdirecek rehberlere ihtiyaç duyulması üzerine (Güneş ve Çokbankir-Şengül 2017), 18 Nisan 1955’te İstanbul Belediyesi’ne bağlı *Basın-Yayın İstanbul İl Müdürlüğü* tarafından bir tercüman-rehber kursu açılmıştır. Bir buçuk ay süren kursa toplam 270 kişi başvurmuş, dil sınavını 120 kişi geçmiş, 92 kişi yazılı sınava girmiş ve 70’i sözlü sınava alınmıştır. Semavi Eyice’nin de aralarında bulunduğu jüriden, adaylara bir hoca gibi değil bir turist gibi sorular sorulması istenmiş, bunun üzerine adaylara: “Rakı içmek için Kervansaray¹ gidilir mi?”, “Sarıncıları göstermek için kaç numaralı tramvaya binersiniz?”, “Müezzinin minaredeki sözlerini nakleder misiniz?” gibi sorular sorulmuştur (Kıvanç 1955). Sı-

nav sonunda 50 kişi rehber olma hakkı kazanmış ancak, kontenjan 30 kişi ile sınırlı olduğu için, en yüksek puanı alan 15 erkek 15 kadın olmak üzere ilk 30 kişi lisansını almış, diğer 20 kişi ise sıraya girmiştir. Rehberlerin dillere göre dağılımı ise İngilizce (16), Fransızca (7), Almanca (5), İtalyanca (1) ve Arapça (1) şeklinde olmuştur (Deniz 1955). Altı saat süren sınavda tüm adayları dinleme imkânı olmadığı ve hak eden bazı kişilerin sınavı kazanamadıkları yönünde eleştiriler gazetelerde yer alsa da (Ulunay 1955), söz konusu kursun asıl önemi gönüllü kuruluşlar tarafından değil, resmi bir turizm kurumu tarafından düzenlenmiş olmasıdır. Bu nedenle *profesyonel* turist rehberliğinin, 1955 yılındaki kurs ve kurs sonunda *İstanbul Tercüman Rehberler Derneği*’nin (İTRD) kurulması ile başladığı kabul edilmektedir.

İTRD, kurstan yaklaşık iki ay sonra 1 Eylül 1955’te, Fullbright bursunu kazanan ilk kadın olan ve BYTGM İstanbul temsilcisi Fethi Bey’le evli Hayrünisa İnci Pirinçcioğlu başkanlığında kurulmuştur (Güneş ve Çokbankir-Şengül 2017). Türkiye’nin ilk rehber derneğinin kuruluşuyla rehberler, özlük hakları için daha örgütlü bir mücadele içine girebilmişler ve seslerini yazılı basında duyurabilmeye başlamışlardır. Örneğin, derneğin kuruluşundan sadece üç hafta sonra, 21 Eylül 1955’te *Milliyet Gazetesi*’nde çıkan bir haber “*Dünyanın en nazik ve bilgili turist rehberleri Türkiyededir*” başlığını taşımaktadır. Turistlerin özellikle kadın rehberlerin başarısından duyduğu memnuniyeti dile getiren haberde, Amerikalı bir milyoner kadının şu sözlerine yer verilmiştir (Deniz 1955):

Bunca senedir dünyayı gezer dururum. Ekseriya gittiğim memleketlerde beni hanım rehberler dolaştırır. Fakat Türkiye’de gördüklerim kadar bilgili, zarif, nazik ve terbiyelilerine şimdiye kadar rastlamadım.

Habere eşlik eden fotoğraftaki iki kadın rehberden biri İnci Pirinçcioğlu’dur. Türk rehberlerin dünyanın en iyi rehberleri oldukları görüşünün kökeninin, en eski yazılı kaynaklarından birinin Amerikalı milyoner bir turistin ağzından yazılmış bir gazete haberi olduğu ve doktora sahibi bir rehber olan İnci Pirinçcioğlu’na dek uzandığı anlaşılmaktadır.

¹ Kervansaray İstanbul’da turistlere yönelik eğlencelerin düzenlendiği dönemin meşhur restoranının adıdır.

İTRD'nin ilk isteği lisanssız çalışan rehberlerin de nlenmesine yardımcı olacak bir turizm polis teşkilatının kurulması olmuş, 6 Ocak 1956'da yapılan ilk kongrede "turistlerin karşılaştığı birçok aksaklıkları önleyeceği, bu arada lisanssız çalışan rehber ve tercümanlara, dolayısıyla vergi kaçakçılığına mani olacağı" midiyle bir turizm polis teşkilatı kurulması istenmiştir (Cumhuriyet 1956). Lisanssız alışan rehberlerle mücadele, sonraki dönemlerde de rehber odalarının zm in en çok uğraştığı konuların başında gelecektir.

15 Haziran 1956'da *İstanbul Belediyesi Turizm şefliği* rehberlik mesleği hakkında bir takım kararlar almış, bu kararlar mesleğin profesyonelleşme yoluna girmesinde önemli bir rol oynamıştır. Alınan kararlar şu şekildedir: a) Turistlere *tercüman-rehberlik* etmek isteyenlerin belediyenin turizm şubesinden ücret karşılığı ruhsat alması zorunludur, ruhsatsız tercümanlık yapmak yasaktır. b) Belediyenin yapacağı sınavı başarmak ve Basın-Yayın ve Turizm Müdürlüğü tarafından açılan kurslardan yeterlik belgesi almak gereklidir. c) Arkeolog, profesör veya Maarif Vekaleti (Eğitim Bakanlığı) tarafından uzmanlığı kabul edilenler ile devlet dairelerinin konukları in geçici olarak görevlendirdiği tercüman-rehberler bu kurallardan muaftr. d) Seyahat acenteleri ve otellerin ruhsatsız tercüman-rehber kullanmaları yasaktır (zbay 1986). Bu kararlarla birlikte rehberlik, amatörce yapılan bir iş olmaktan çıkmış, devlet kontrolüne geçmiş ve profesyonel bir hal alarak bir meslek olarak kabul edilme yoluna girmiştir. Ayrıca günlük yevmiyeler de belediye tarafından belirlenmeye başlamıştır.

1955'ten itibaren; kurs ilanları, yeni belirlenen yevmiyelerinin duyurulması ve rehberlerle yapılan röportajlar gibi çeşitli konular gazetelerde yer almış, böylece, rehberlik mesleği daha görünür bir hale gelmeye başlamıştır. Rehberlerle yapılan röportajlarda turistlerin sorduğu ilginç sorular ve rehberlerin günlük kazançları ön plana çıkmaktadır. "Erkekleriniz kaç karı alırlar?" "Fes taşıyanlara rastlamıyoruz, ne oldu?" "Pala bıyık bırakmamak in kanun mu var?" "Evlerinizde hala harem mi var?" (Deniz 1955) gibi turistlerin rehberlere sorduğu sorular gazetelerde yer al-

mıştır. rnek sorular turistlerin aklındaki Türk imajı hakkında da fikir vermektedir.

Gazetelere yansıyan bir diğer konu başlığı rehberlik yevmiyeleridir. 1956'da tam gün in 25, yarım gün in 15 lira (Deniz 1955) olan günlük ücret, 1959'da gruplar in; tam gün 75, yarım gün 50 lira, münferit turistler in; tam gün 50, yarım gün 30 lira, sadece Topkapı Sarayı'ny gezdirme tarifesi ise 12,5 lira olarak belirlenmiş, tarifinin tatbiki inse Turizm Zabıtası görevlendirilmiştir (*Milliyet* 1959).

Rehberlerin günlük kazançları da gazeteciler tarafından merak edilen bir konu olmuştur. 1956 kursu mezunu bir rehberin, ortalama kaç lira kazandığının sorulması üzerine verdiği cevap ilgi çekicidir (*Milliyet* 1956):

Bu da belediye ile aramızdaki anlaşmazlıktan doğan başka bir dava. Hiçbir acenta, bize belediyenin tespit ettiği creti vermiyor. Halbuki acentalar adam başına bir gün in 60 T.L. alırken, biz doğrudan doğruya onlarla temasa geçersek (kalabalık bir aile de olsa) sadece 30 T.L. alışız. Bu yüzden turistlerin doğrudan doğruya bize müracaatları, her iki taraf in de daha elverişli olur.

Görüldüğü üzere, acenteler belediye tarafından belirlenen günlük yevmiyeye uymamakta, bu durum tepki çekmekte ve rehberler acenteleri devre dışı bırakmanın hem turistler hem de kendileri in daha avantajlı olacağını dşunmektedir. Röportajın devamında sorunun asıl nedeninin, acentelerin daha ucuza alıştırabildikleri amatör rehberleri tercih etmeleri olduğu belirtilmektedir. Bu düşünce, rehberler ile acenteler arasında yevmiyeler konusunda günümüzde de yaşanmaya devam eden çatışmanın kökeninin oldukça eskiye gittiğini göstermektedir. Benzer çatışmalar ilerleyen dönemlerde de yaşanmaya devam edecektir.

Rehberlik alanında bu gelişmeler yaşanırken, yeni bir işkolu olarak ortaya çıkan seyahat acenteciliği ve hippie hareketi olmak üzere iki etken turizm hareketlerinin hız kazanmasını sağlamıştır. 1950'lerin ortalarından itibaren ilk hippie turistler İstanbul'a ve ilk Fransız turistler Kapadokya'ya gelmeye başlamıştır (Turan ve Kozak 2016). Nobel dll Yunan şair Yorgo Seferis'in 1950'li yıl-

larda Ankara’da Yunanistan elçiliğinde görevliyen yaptığı bir geziye ait *Kapadokya Kaya Kilitiselerinde Üç Gün* adlı gezi günlüğünün 1953’te Fransızca yayınlanmasıyla Kapadokya’ya Fransız turistlerin ilgisi başlamış ve bu ilgi nedeniyle günümüz turizm jargonuna iki kelime girmiştir. Bunlar; bölgedeki çömlekçi dükkân isimlerinde kullanılan *chez* kelimesi ve *rehber yardımcısı* anlamında kullanılan *apranti* kelimeleridir. Fransızca “Şe” olarak telaffuz edilen *chez* kelimesi, özellikle Avanos ve Uçhisar’da yer alan *Chez Ali*, *Chez Galip* gibi çömlek atölyelerinin isimlerinde halen kullanılmaya devam etmektedir. Ayrıca, günümüzde *rehber yardımcısı* anlamında kullanılan *apranti* kelimesinin turizm jargonuna girmesi de, aynı dönemlerde, Fransızca rehberler sayesinde gerçekleşmiştir. Fransız turistler için yapılan ilk Anadolu turlarında İstanbul’daki Fransızca eğitim veren lise ve bölümlerin mezunları kullanılmış, rehberlik belgesi olmasa da İstanbul dışında kontrollerin olmamasından yararlanarak bunlar kolaylıkla rehberlik yapabilmişlerdir. Bu kişiler, ileride Kapadokya’da rehberlik yapmak isteyen arkadaşlarını kendi çıktıkları turlara alarak bölgeyi öğrenmelerini sağlamışlar, bu uygulama Fransızca *jokey yamağı* anlamına gelen *apranti* kelimesi ile adlandırılmıştır (Çokişler 2022a). *Chez* ve *apranti* kelimeleri, bölgenin Fransız turistlerle olan ve 1950-1960’lı yıllara uzanan uzun geçmişinden kalan miraslar olarak değerlendirilebilir.

Aynı yıllarda, İstanbul’daki turistik hareketler ise büyük ölçüde hippie hareketi ile şekillenmiştir. Çok az para harcayarak Nepal’in başkenti Katmandu’ya gitme amacıyla olan hippiler, bu süreçte, İstanbul’u bir transit merkezi haline getirmiş, tarihi Alman Çeşmesi’ni el, yüz ve çamaşırlarını yıkamak için kullanarak (Sökmen 2018) günümüz koşullarında bile garip ve komik uygulamalara imza atmışlardır. İstanbul’daki hippie turistlerden günümüze kalan miras ise turistler arasında bilindiği adıyla *Pudding Shop* isimli bir işletmedir. Günümüzde, Sultanahmet’teki aynı yerinde *Lale Restoran* adıyla hizmet vermeye devam eden dükkân, hippie turistlerin İstanbul’daki merkez noktası olmuş ve şehrin en bilinen sembolik işletmesi haline gelmiştir (https://en.wikipedia.org/wiki/Pudding_Shop).

1957’de, BYTGM’nin *Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı*’na (BYTB) dönüştürülerek turizmin ilk defa Bakanlık seviyesinde ele alınması ve 1958’de İstanbul’da bir kurs daha açılarak farklı dillerden 100 kişinin rehber olması (Evcin 2016), dönemin diğer kayda değer gelişmeleri arasındadır.

1960’lı Yıllar

27 Mayıs darbesinin ardından 1961 Anayasası’nın kabul edilmesi, turistik hareketlerin yeniden hız kazanmasını sağlamıştır. Bu dönemde İstanbul’da açılmaya devam eden kurslar yanında, ilk defa İstanbul dışında da bir rehberlik kursu açılmış, 1962’de İzmir’de düzenlenen kurstan 67 rehber mezun olmuştur (Evcin 2016). İstanbul ve İzmir dışındaki kurslar ise BYTB’nin 1963’te *Turizm ve Tanıtma Bakanlığı* (TTB) olarak teşkilatlandırılmasından sonra Ankara ve Antalya başta olmak üzere farklı illerde düzenlenmeye başlamıştır. TTB’nin düzenlediği profesyonel kursların yanında *Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı*’nın (TMTG) amatör rehber kursları da aynı süreçte açılmaya devam etmiştir. Türk vatandaşı olmak, yabancı dil bildiğini kanıtlamak ve 18-35 yaş arasında olmak koşullarını taşıyanlar kursa katılabilmiş, çarşamba günleri dinlenen konferansın ardından, kursiyerler hafta sonları saha gezilerine çıkarılmıştır.

TTB’nin kurulmasının ardından açılan profesyonel rehber kurslarında “Yunan, Roma, Bizans, Selçuk, Osmanlı, Türk tarih ve sanatı, Türk ahlâkı, İslam dini, Türk el sanatları, Türkiye’de dinler ve tarihleri, eski Türk âdet ve gelenekleri” gibi konularda dersler verilmiştir (Cumhuriyet 1965). 1967’de İstanbul’da açılan kursa başvurabilmek için, adaylarda; en az lise mezunu olmak, asgari bir yabancı dili (İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, İsveççe, Fince, Rusça, Bulgarca, Sırpça, Arapça) çok iyi bilmek, 18 yaşını bitirmek ve 50 yaşını geçmemiş olmak şartları aranmış, bu kurslardan sonra İstanbul’daki kayıtlı profesyonel rehber sayısı 1967’de 239’a ulaşmıştır (Özbay 1986). İlanda sayılan diller bu yıllarda hangi ülkelerden turist geldiğini, dolayısıyla da hangi dillerde rehberlere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

İTRD'nin kurucularından ve başkanlarından biri olan Ercümend Özbay'ın çeşitli gazetelerde yayınlanan yazıları, 1960'lardan itibaren yaşanan gelişmeler ve rehberlerin mücadele ettikleri sorunlar hakkında birinci elden yararlı bilgiler vermektedir. Söz konusu kaynakta, Özbay, 1967 kursuna katılabilmek için aranan diller arasında Yunanca, Farsça ve Urduca'nın "yine unutulduğunu" yazmakta ve rehberlik kurslarının "derme çatmalık içinde" yürütüldüğünden şikâyetle bir turizm okulunun gereğini vurgulamaktadır. İlerleyen yıllarda sıklıkla dile getirilecek olan rehberlerin sosyal güvenceye kavuşturulması isteği de bu yıllardan itibaren rehberlerin gündemindeki konulardan biri olmuştur (Özbay 1986:17).

1955'ten beri düzenlenen profesyonel turist rehberi kurslarının yanında, TMTG'nin düzenlediği amatör rehber kursları devam ettikçe rehberler, amatör ve profesyonel olarak ikiye ayrılmış ve bu ayrım bir çekişmeyi de beraberinde getirmiştir. Özbay'ın Eylül 1967 tarihli yazısında amatör rehberlerden şu şekilde şikâyet edilmiştir (1986:14):

Memleketimizde sosyal adalete ve vergi adaletine taraftar, sömürüye aleyhtar bazı gençlik örgütleri, zaten turizmi amatörce yapıyorlar. Her yıl, örgüt merkezlerinde tercüman rehber kursları açıyorlar. Ticari seyahat acenteleri, Belediyenin ücret tarifesi dışında, amatör tercümanları ucuz istihdam edip kendilerine usulsüz tediye buluyorlar. Ayrıca örgütleri adına limanımıza gelen büyük yüzer-okulların şehir gezilerini tanzim için otobüsler kiralyor, müzelere yabancı öğrencilerin ücretsiz gireceğine dair resmi müsaade belgeleri temin ederek özel ve vergisiz turizm ticareti yapıyorlar (...) yabancı dil bilen herkes artık bu işi "fisebilillah" [karşılıksız, Allah yolunda] benimsemiştir.

Turizm idaresinin Bakanlık seviyesine çıkarılması, ilk örneği 1956 yılı için tespit edilebilen amatör-profesyonel çatışmasını derinleştirmiş görünmektedir. Derneğe bağlı rehberler bu dönemde; 5-6 cm çapında yuvarlak bir metal şeklinde ve üzerinde *Official Guide* yazan; üst yarısı kırmızı, alt yarısı beyaz renkli, kendi dizaynları olan bir kokart yaptırmışlar ve turları sırasında bu kokartı takmışlardır (Özbay 1986:121). *Official Guide* yazan bir kokartın tercih edilmesi, İTRD'ye bağlı rehberlerin kendilerini amatör reh-

berlerden ayırma gayretinde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Ege ve Akdeniz sahillerinde turizm hareketlerinin henüz başlamadığı 1960'lı yılların sonlarında, Marmara kıyısındaki Erdek, deniz tatili yapmak için gelen ilk Alman ve Avusturyalı turistlerin tercih ettiği bir yer olmuş, *charter* uçuşlarla İstanbul'a inen turistler vapurla Bandırma'ya, oradan da minibüslerle Erdek'e götürülmüş, burada bir hafta konaklamışlar ve dileyenler için Bursa ve Truva gibi yerlere günübirlik turlar düzenlenmiştir. Ancak Erdek'in bir turizm beldesi olarak ömrü birkaç sezondan uzun olamamıştır (Kılıç 2018).

1970'li Yıllar

1970'li yıllar, gelişen acentecilik hizmetlerine bağlı olarak dünyada *paket turların* hızla arttığı dönem olmuştur. Bu dönemde Türkiye'ye en çok Alman, Avusturya ve İsveçli organize turist grupları gelmiş, 1960'lı yılların sonlarında bir sahil beldesi olarak yıldızı parlayan Erdek gözden düşmüş ve 1970'li yıllardan itibaren Anadolu Turları rağbet görmeye başlamıştır. Sadece Türkiye turları düzenlediği için kendini *Türkiye Speşyalisti* olarak adlandıran ilk acente olan *Onyx Reisen* de dönemin başında, 1970'te Almanya'da kurulmuş, böylece Anadolu Turları yaygınlık kazanmıştır (Kılıç 2018). Gezilen yerlerdeki turistik altyapının son derece basit olduğu bu dönemde yapılan turlarda turistleri asıl etkileyenler; "... hizmet verenlerin insani yaklaşımları, henüz bozulmamış Türk misafirperverliği, görülen yerlerin dokunulmamış tarihi dokuları, muhteşem kültür değerleri ve nefes kesen tabiat güzellikleri" olmuştur (Kılıç 2018:191).

Tur piyasasında bu gelişmeler yaşanırken, 1971'de ilk rehberlik yönetmeliği, hemen ardından 1972'de *Seyahat Acentaları Birliği Kanunu* çıkarılmış ve seyahat acentelerinin "tertiplecekleri turlarda Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca verilen tercüman-rehber belgesini haiz en az bir tercüman-rehber çalıştırması" zorunlu hale getirilmiştir (Md.10). Acentelerin turlarda görevlendirmek zorunda oldukları rehberler ise ilki 1971'de çıkarılan meslek ve kurs yönetmelikleri ile yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle 1971 tarihli ilk

yönetmelik, mesleğin kurumsallaşma yolunda önemli kilometre taşlarından biridir. Bu tarihe kadar açılan kurslar hizmet içi talimat ve genelgelerle düzenlenirken (Değirmencioğlu 2001), ilk kurs ve meslek yönetmeliğinin 1971’de çıkarılmasının ardından, günümüze kadar çeşitli tarihlerde sekiz müstakil ve 19 değişiklik getiren yönetmelik çıkarılmış, bu yönetmelikler, kurslarla birlikte mesleğin usul ve esaslarını daha net belirlemiştir. Çıkarıldığı dönemde hangi sorunların çözülmeye çalışıldığını gösteren yönetmelikler, aynı zamanda, 1970 sonrası dönemde rehberlik mesleğinin gelişim seyrini incelemek için önemli bir kaynak konumundadır (Çokışler 2021).

1970’li yıllarda iki yönetmelik çıkarılmış, birlikte değerlendirildiğinde öne çıkan konular; mesleğin adlandırılma şekli, amatör rehberlik uygulaması, ülkesel-bölgesel ayrımı, tarife sorunu ve komisyon sorunu olmuştur.

1971 tarihli ilk düzenleme *Tercüman Rehber Kursları ve Tercüman Rehber Yönetmeliği* adını taşıırken, 1974 tarihli ikinci düzenleme *Profesyonel Turist Rehberliği Kursları ve Profesyonel Turist Rehberliği Yönetmeliği* olarak adlandırılmıştır. Yani, 1971’de Tercüman-Rehberlik olarak anılan meslek, 1974’te *Profesyonel Turist Rehberliği* olarak ifade edilmiştir.

Seyahat acentelerinin amatör rehber kullanması 1956’da yasaklanmış olmasına rağmen, 1971 Yönetmeliği’nde; amatör rehberlerin, profesyonel rehberlerin bulunduğu illerde sayıları onu geçmeyen resmi misafirlere ve sayıları beşi geçmeyen münferit turistlere, profesyonel rehberlerin bulunmadığı illerde ise sayılarına bakılmaksızın tüm turistlere *ücretsiz ve amatör bir ruhla* rehberlik yapmalarına izin verilmiştir (Md.47k). 1974’te ise bu uygulama bir daha gündeme gelmeyecek şekilde kesin olarak kaldırılmış, Bakanlığın açacağı yabancı dil sınavında başarılı olmaları koşuluyla mevcut amatör rehberlerin profesyonel rehber olmalarına imkân tanınmıştır (Md.40). *Profesyonel* sıfatının kullanılma amacının da bu ayrımı netleştirmek olduğu anlaşılmaktadır.

1971 Yönetmeliği ile kurslar ilk kez sekiz aylık ülkesel ve üç aylık bölgesel olmak üzere iki seviyede açılmaya başlanmış (Md.7), bu uygulama

1974’te de devam etmiştir. Üç ve sekiz aylık kurslar, amatör-profesyonel ayrımının yanında *bölgesel-ülkesel* şeklinde yeni bir ayrımın daha ortaya çıkmasına neden olmuş, böylece, çoğu bölgesel çalışma belgesine sahip olan rehber, artmakta olan Anadolu turlarına çıkamama tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. 1972’nin Ağustos ayında gazetelere konu olan “Seyahat Acenteleri Tercüman Rehber Sıkıntısı Çekiyor” başlıklı bir habere göre, acenteler, haziran-eylül arasında Anadolu turlarında çalışacak rehber bulmakta sıkıntı yaşamış ve bu duruma çözüm olarak amatör rehberlerden yararlanmak istemişlerdir. Seyahat acentelerinin rehber yevmiyelerini bu dönemde de yüksek buldukları ve rehber maliyetini düşürme çabası içinde oldukları görülmektedir. Bakanlık yetkililerine göre ise çözüm amatör rehber kullanmaktan değil, ülkesel kokarta sahip rehber sayısının artırılmasından geçmektedir. Bu amaçla, 1 Kasım 1972’de İstanbul, Ankara ve İzmir’de bölgesel çalışma belgelerinin ülkesele çevrilebilmesi için bir fark imtihanı yapılmış, aynı yıl Ankara ve İstanbul’da, toplam 160 kontenjana sahip iki ülkesel kurs açılmıştır (*Cumhuriyet* 1972). Ülkesel-bölgesel ayrımı sonraki dönemlerde de gündemdeki yerini korumaya devam edecektir.

Bölgesel çalışma kartlarının ülkesele çevrilebilmesinin yolu 1974 Yönetmeliği’nde belirtilmiştir. Buna göre iki yıl boyunca bölgesel lisansla çalışma şartını sağlayan rehberlerin, uygulama gezisi ve bitirme sınavlarından başarılı olma koşuluyla ülkesel lisans sahibi olabilmelerine izin verilmiş (Md.25) ancak, bu karar İTRD yöneticilerinin şiddetli itirazlarına neden olmuştur. İtirazın nedeni “derneğe kayıtlı 300’ü aşkın üye iş bula mazken [...] turizm piyasasında suni olarak bir rehber enflasyonu” yaratılması olarak açıklanmış ve söz konusu kararın resmi tarifenin altında rehber çalıştırma olanağı elde etmek amacıyla olan acentelerin Bakanlığa yaptıkları baskı sonucu alındığı iddia edilmiştir (*Cumhuriyet* 1974). Bu şikâyet, yevmiyeler dolayısıyla ilerleyen yıllarda da yaşanacak olan acente-rehber çekişmesinin ve *rehber enflasyonu* tartışmalarının erken örneklerinden olması bakımından önem taşımaktadır. İstanbul’a kayıtlı rehber sayısı ise 1977’de 500’e ulaşmıştır (*Cumhuriyet* 1977).

İTRD yöneticilerinin itirazlarının temel nedeni, resmi tarifinin uygulanması yani, tarife altında çalışmayı kabul ederek meslektaşları arasında haksız rekabete yol açan rehberlerin önlenmesi sorunu, ilk iki yönetmelikle düzenlenmeye çalışılan konular arasında yer almıştır. 1971’de ücret tarifesinin belirlenmesi, bölge müdürü başkanlığında oluşturulacak bir komisyonun görevi iken (Md.37), 1974’te bu görev Bakanlığa verilmiş (Md.32), belirlenen tarifeye uymamak iki yönetmelikte de yasaklanmıştır. 1971’de “Tespit edilen fiyatların dışına çıkan Tercüman-Rehberler hakkında Tercüman Rehberlerle ilgili denetleme hükümleri uygulanır” (Md.37) denirken, aynı kural 1974’te “Profesyonel Turist Rehberleri uygulanan tarifinin altında veya üstünde ücret alamazlar” (Md.32) şeklinde daha net ifade edilmiştir. Bu maddeye 1982 yılında iş mevzuatına aykırı olduğu gerekçesiyle iptal davası açılmışsa da, dava 1984’te reddedilmiştir (Danıştay 1984).

Rehberlik mesleğinin 19. yüzyılda denetim altına alınmasındaki önemli etkenlerden biri olduğunu gördüğümüz komisyon konusu da ilk iki yönetmelikte düzenlenmeye çalışılan konular arasındadır. 1971’de rehberlerin belgelerinin süreli veya süresiz iptaline neden olabilecek eylemler arasında şu maddeler yer almıştır:

Mesleklerini icra ederken turistleri, acentaları veya başka hakikî veya hükmî şahısları zarara sokmak (Md.38.1c); Eşyalara tarihî kıymet uydurmak; fiyatlarını yükseltmek suretiyle satıcılara menfaat sağlamak, otel, lokanta ve sair yerlerde fazla hesap çıkartmak (Md.38.1f); Mahallî şartlara göre tespit edilen fiyatların dışına çıkarak, para istemek, almak ve turistleri istismar etmek (Md.38.1g).

Hangi kabahatin kısa, hangisinin uzun süreli belge iptaline yol açacağı ise 1974’te belirlenmiştir. Kısa süreli (1-3 ay) belge iptaline neden olacak disiplin kusurları arasında;

Bakanlıkça uygun olarak saptanan rehberlik ücreti dışında ücret istemek veya almak (Md.37a) ve Turistleri veya turistik kuruluşları maddi zarara sokmak (Md.37h),

Uzun süreli (3-12 ay) belge iptalini gerektiren kusurlar arasında ise şu maddeler yer almıştır:

Turistlerce satın alınacak eşyalara gerçek dışı tarihi nitelik vererek değerlerini yükseltmek suretiyle kendisine veya üçüncü kişilere yarar sağlamak (Md.38b), Her ne suretle olursa olsun turistlerin yaptığı alışverişlerden komisyon almak veya diğer yollardan kendisine veya üçüncü kişilere haksız yere yarar sağlamak (Md.38d).

1971’de fiyatları yükselterek “turistleri istismar etmek” (Md.38.1f-g) şeklinde dolaylı olarak yazılan sorun, 1974’te “her ne suretle olursa olsun turistlerin yaptığı alışverişlerden komisyon almak” (Md.38d) şeklinde net olarak ifade edilmiştir. Böylece turistlerin alışverişlerinden komisyon almak rehberlik belgesinin uzun süreli geri alınmasını gerektirecek kabahatlerden biri haline gelmiştir.

Rehberlik mesleği hakkında en erken dönemlerden beri şikâyet konusu olduğu görülen komisyon turizm jargonunda *hanut* veya *hak ediş* olarak anılmaktadır ve 1970’li yıllardan itibaren tüm dünyada kendini hissettiren bir sorun haline gelmiştir. Türkiye’de komisyonun kurumsal hale gelmesi *Net Turizm A.Ş.* sayesinde olmuştur (Kılıç 2022). 1974’te Besim Tibuk önderliğinde yüz kadar rehber tarafından kurulan *Net Turizm*, ilk olarak İstanbul’un turistik ilçesi Nuruosmaniye’de halı başta olmak üzere çeşitli turistik eşyaların satıldığı bir mağaza açarak sektöre girmiştir (Net Holding 2023). Şirket rehberlerle anlaşarak, gruplarının mağazada yaptıkları alışverişlerden rehberlere yüzde 10-15 oranında pay vermiş, böylece, *organize hanutçuluk* başlamış, Net Turizm bunun öncüsü olmuştur (Kılıç 2022:162). Net Turizm’in asıl başarısı ise turistlerin satın aldığı halılara, on beş gün içinde, ücretsiz ve sigortalı olarak eve teslim garantisi vererek, turistleri halıyı taşıma zahmetinden kurtarması olmuştur. İstanbul mağazasının elde ettiği büyük başarının ardından, Kuşadası, Pamukkale, Kapadokya, Antalya, Bodrum, Marmaris gibi turistik merkezlerde de benzer mağazalar açılmış, Net Turizm’in rakipleri *Lapis* ve *Sentez* gibi işletmeler ortaya çıkarak benzer stratejiler izlemiş ve *hanut* turizmin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu gelişmelerin turizm sektörüne yansımaları eski bir rehber ve acenteci olan Kılıç tarafından şu şekilde özetlenmiştir (Kılıç 2022:162-163);

Bu sistem ile o yıllarda turizm, turizm olmaktan çıktı ve halı, mücevher vs. gibi metalleri pazarlama organizasyonu haline geldi. Rehberler de bu durumda, rehberlikten ziyade pazarlamacı haline dönüştüler... bir evre sonra dış memleketlerden gelen grupların tur liderleri de hanutu keşfettiler. “Biz de isteriz!” demeye başladılar. Acenta ile mağaza görüştüler, sonuçta tur liderleri için de pastadan bir dilim ayarladılar. Bir adım sonra turist otobüslerinin şoförleri de “Bize yok mu?” demeye başladılar. Hadi onlara da bir dilim ayarlandı. Son olarak yurt dışından turist gönderen tur operatörleri bu işin kokusunu aldılar. İş uluslararası dejenere bir boyuta geldi.

1980’li Yıllar

Bu dönem 1982 tarihli *Turizmi Teşvik Kanunu* sayesinde otel ve turist patlaması yaşanan dönem olmuştur. 80’li yılların ilk yarısından 90’lı yılların ortasına kadar olan süreç, turizmin olduğu gibi rehberliğin de altın devrinin yaşandığı dönem olarak adlandırılabilir. Bu dönemde; 1981, 1983 ve 1986’da olmak üzere üç yönetmelik çıkarılmış, son yönetmelik 2005 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1986-2005 arasında müstakil bir yönetmelik çıkarılmamış, sadece gerek duyulan maddeler revize edilmiş, bu şekilde üçü 1980’li yıllarda olmak üzere, toplam 19 değişiklik yapılmıştır. 80’li yıllarda öne çıkan konu başlıkları; adlandırma, geliştirme seminerleri, kursların niteliği, tarife sorunu ve komisyon sorunu olmuştur.

Mesleğin adı; 1981 ve 1986’da *Profesyonel Turist Rehberliği*, 1983’te ise *Profesyonel Tercüman-Rehberlik* olarak adlandırılmıştır. Bu tamlama 1971 ve 1974 adlandırmalarının bir birleşimidir. Neden yeniden tercüman-rehberlik şeklinde kullanıldığı açık değildir.

1981’de getirilen en büyük yenilik *geliştirme seminerlerine* katılma zorunluluğu olmuştur (Md.36). Amacı “turizm alanındaki gelişmeleri rehberlere aktarmak” olarak belirtilen seminerlerin en az iki yılda bir yapılması, yedi günden kısa, 21 günden uzun olmaması düzenlenmiş (Md.37c), seminerlere üst üste iki yıl katılmamak rehberlik belgesinin süresiz iptalini gerektiren bir suç olarak kabul edilmiştir (Md.37c). Diğerlerine kıyasla en büyük değişiklik bu olduğu için yönetmeliğin çıkarılma amacının *geliştirme semi-*

nerlerini yönetmelik içine almak olduğu söylenebilir. Ancak seminerler bu tarihte hayata geçirilememiş ve 1983 Yönetmeliği’nde yer almamıştır. Ücretli ve zorunlu seminerler 2000 yılında hayata geçirilecektir.

1981’de kurslar ülkesel ve bölgesel olmak üzere iki aşamalı olarak düzenlenmeye devam ederken, 1983’te “Profesyonel tercüman rehberlik kursları “Ülkesel” olarak açılır” (Md.5) şeklindeki müstakil bir madde ile ilk yönetmelikten itibaren var olan bölgesel-ülkesel ayrımı kaldırılmış, bölgesel rehberlere üç yıl süreliğine ülkesel rehberliğe geçme hakkı tanınmıştır (Md.38). Bu değişikliğin neden yapıldığı alanyazında cevabı bilinmeyen sorulardandır. Ülkesel rehber ihtiyacının bu yolla giderilmeye çalışılması ve/veya her bölge için ayrı kurslar açma zahmetinden kurtulma çabası nedeniyle alınmış olması akla yatkındır. 1986’da ise “Kurslar ‘Ülke çapında’ ve ‘Bölge çapında’ olmak üzere iki türde açılır” (Md.5) denerek eski ikili düzene geri dönülmüştür. Alanyazından öğrendiğimize göre bölgesel rehberliğin geri getirilme nedeni, bölgesel kurslardan kokart alanların buldukları yerleri terk ederek turistik illere yönelmeleri ve bazı bölgelerde rehber açığının ortaya çıkmasıdır. Bu göçün önüne geçebilmek amacıyla sadece bölgesel çalışma izni veren bölgesel kurslar yeniden açılmıştır (Editöryel 1997).

Yasal tarifeye ilgili olarak; 1981’de “Bakanlıkça o yıl için saptanan rehberlik ücretinden fazla ücret almak” (Md.39.B) çalışma kartının bir yıl süreyle geri alınmasına neden olacak kabahatlerden biri kabul edilmiştir. Maddenin yorumuna göre taban ücretin altında çalışmak yasal, ancak üstünde çalışmak değildir. 1983 ve 1986’da ise tarife sorunu ile ilgili bir hüküm yer almamıştır. 1987’de toplanan Tercüman Rehber Ücret Tespit Komisyonu’nun 1988’deki rehber ücretlerini serbest bırakmış olması, yönetmeliklerde yevmiye ile ilgili bir hüküm yer almamasının nedeni olarak düşünülebilir. Rehber yevmiyelerini serbest bırakma kararının gerekçeleri şu şekilde açıklanmıştır (Bilge 1989:63-64);

1) Turist rehberliği mesleğinde uzun seneler hizmet vermiş ve hizmetini en üst seviyede yapan bir turist rehberiyle bu mesleğe yeni baş-

lamış veya verdiği hizmetin seviyesi nisbeten küçük olan bir turist rehberine aynı ücretin verilmesi düşünülemez. 2) Hizmetin yapıldığı yer, mevsim ve iklim şartları, gidilen yerin az gelişmiş yöreler olması ve çok yorucu bir gezi programının uygulanmakta olması ücret anlaşmalarının yapılması sırasında gözönünde bulundurulmalıdır. 3) Özel beceri ve ihtisas isteyen turist rehberliği hizmetleri için (Dağcı gruplara verilen hizmet gibi) daha yüksek bir ücret düşünülmelidir. 4) Türkiye’de çok az konuşulan ve bilinen yabancı dillerde hizmet veren turist rehberleri işverenden farklı bir ücret isteyebilirler. Yukarıda sayılan hususlar gö- nünde tutulduğunda turist rehber ücretlerinin tespiti imkânsız olmaktadır... Bu anlayış içinde Komisyonumuz 1988 yılı turist rehberi ücretle- rinin serbest bırakılmasına karar vermiştir.

Karardan sonra İstanbul Rehberler Derneği, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği ile masaya oturmuş ve iki yıllık bir ücret anlaşması yapmıştır. Buna göre rehber yevmiyeleri, 1988 için 25.000 ve 1989 için 35.000 lira olarak kararlaştırılmış, Anadolu ve Doğu Anadolu turları için farklı bir tarife verilmiştir. Buna rağmen önerilen ücretler bağlayıcı değil tavsiye niteliğinde olmuş, yani, ücretler piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden belirlenmiştir (Bilge 1989:65). Bu karar, rehberlik mesleğinin usul ve esaslarına yönelik denenen farklı yollardan biri olması açısından önem taşımaktadır. Nitekim uygulama kalıcı olmamış, sonraki yönetmelikle kaldırılmıştır. 2005 Yönetmeliği’nde “Bakanlık Ocak ve Temmuz aylarında uygulanacak rehber taban ücretleri- nin tespitine ilişkin kararını [...] ilgili kurum ve kuruluşlara bildirir, bu ücretlerin uygulamasını sağlar ve denetler.” (Md.40) denerek, taban ücrette uyma zorunluluğu geri getirilmiştir.

80’li yıllarda tartışılan sorunlardan biri de komisyon konusu olmuştur. 1974’te komisyon alma eylemi açık bir şekilde suç olarak kabul edilmişken, 1981’de “turistlerin satın alacağı eşyalara gerçek dışı nitelik vermek” ve “turistleri parasal zarara sokmak” gibi dolaylı ifadelerle geri dönülmüş, *komisyon* kelimesi kullanılmamıştır (Md.38). Bu kabahatin cezası ise kokartın bir yıl süreyle geri alınması olarak belirlenmiştir (Md.39B). 1983’te “Mesleğin güven ve saygınlığı- nı zedeleyici davranışlarda bulunmak, Turistlere ve turistik kuruluşlara kasıtlı olarak zarar ver-

mek, Turizme zarar verecek söz ve davranışlarda bulunmak” (Md.35b) gibi daha genel ifadeler tercih edilmiştir. 1986’da “Turistlerin yaptıkları alışverişten komisyon almak veya diğer yollardan kendisine veya üçüncü kişilere haksız yere yarar sağlamak” (Md.48a) denerek komisyon almak, yeniden ve açıkça, kokartın bir aydan bir yıla kadar geri alınmasını gerektiren bir kabahat kabul edilmiştir. Tüm kurallara rağmen, bu suçtan ceza aldığı bilinen rehber olmamasından anlaşıldığı üzere, uygulama devam etmiştir.

1986 Yönetmeliği’nde 1988 yılında yapılan bir değişiklikle, Bakanlık dışındaki kişi ve kuruluşların da rehberlik kursu açabilmesine imkân tanınmıştır. Bunun için kursu açacak kurum ve kişilerin Bakanlığa başvurarak izin alması, kursun her aşamasının Bakanlık yetkilileri tarafından denetlenmesi ve bitirme sınavlarının Bakanlık tarafından yapılması şartları getirilmiştir (Md.3a). 1951 yılında *Özel Gazetecilik Okulu* tarafından denenen ancak sonuç alınamayan uygulama, böylece, 1988 yılında hayata geçmiştir.

Rehber sayısının 1985’te 1150’ye (Ahipaşaoğlu 2001) ulaştığı bu dönemde turlar yaygınlık kazanmış ve günümüz imkânlarına kıyasla oldukça zorlu koşullarda yapılmıştır. Bu dönemi yaşayan rehberlerin çeşitli sosyal medya platformlarında paylaştıkları anılarından öğrendiğimize göre, turlarda yaşanan en büyük zorluk klimasız otobüsler ve oteller olmuştur. En sıcak aylarda Antalya’da klimasız odalarda konaklayanlar, manzaralı odalar yerine güneş görmeyen kuytu odaları tercih etmiş, klimasız otobüslerde ise kapı ve pencereler açık olarak yolculuk edilmiştir. Böyle olunca da yolculuk sırasında arı sokması vakaları ile sıklıkla karşılaşmıştır. Kapılardaki yalıtımın çok iyi olmadığı otobüslerle asfalt olmayan yollardan geçmek de bir sorun olmuş, örneğin Nevşehir-Aksaray gibi yollarda, içeriye toz girmesini engellemek için kapılar ıslak havlu ile kapatılmaya çalışılmış, cep telefonu olmadığı için hemen her molada telefonla birilerine ulaşmak gerekmiştir. Tüm olumsuz şartlara rağmen, turların son derece keyifli bir havada ve dostane bir ortamda geçmesi, söz konusu dönemin rehberler tarafından, hâlâ, büyük bir özlemle anılmasını sağlamaktadır. Türkiye’de ilk klimalı oto-

büs 1972 yılında İzmir Fuarı’nda sergilenmiş, ağırlığından kaynaklanan yasal sorunlar nedeniyle yollara çıkmasına izin verilememiş, mevzuat sorunu 1980’de aşıldıktan sonra turlar ilk defa klimalı otobüslerle yapılmaya başlanmış, ancak yaygınlık kazanması ve sektör standardı haline gelmesi 90’ları bulmuştur. Bu süreçte, otobüsün çekiş gücünü azalttığı için şoförlerin rampalarda klimayı kapatması ya da mazot sarfiyatını artırdığı için klimayı açma konusunda gönülsüz olmaları, rehberler ve şoförler arasında tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Orijinal klima ile üretilen modellerden önce eski otobüslere klima takılmaya başlanmış, rehberlik mesleğinde klimalı otobüs tarihinin bir anektodu da gerçekte kliması olmamasına rağmen, dışarıdan bakıldığında klimalı görüntüsü verilmiş otobüslerin ortaya çıkması olmuştur. Klimanın açılmasını talep eden turistlere camları açarak “natürel klima, natürel klima” diyen kaptanlar, gidilen her yerde tamirci ve yedek parça aranıyormuş gibi yapılarak geçirilen ya da az sayıdaki klimalı odayı kapabilmek için otele erken varma mücadelesi verilen turlar, rehberlerin hatıralarında hala canlıdır.

1990’lı Yıllar

Bu dönem kitle turizminin iyiden iyiye kendini hissettirmeye başladığı, 90’lı yılların ortalarından itibaren, büyük hacimli operasyonlar yapmanın acentecilikte daha kârlı hale geldiği, böylece, niteliğin yerini niceliğe bıraktığı ve müşteri memnuniyetini geri plana iten bir turizm anlayışının ortaya çıktığı dönem olmuştur. Bu dönemde 1986 Yönetmeliği’nde altı değişiklik yapılmış, yani sadece ihtiyaç duyulan konular revize edilmiş, yeni bir yönetmelik hazırlanmamıştır.

1990’da “Bakanlık dışında hiçbir kuruluş, hangi isim altında olursa olsun turist rehberliği kursları açamaz, belge ve kimlik kartı veremez” (Md.3) denerek, iki yıl önce özel sektöre verilen kurs açma yetkisi geri alınmıştır. Kararın iptaline yönelik bir dava açılrsa da reddedilmiştir (Danıştay 1991). Bu sürede kimler tarafından, nerede, kaç adet kurs açıldığı ve kaç rehberin mezun edildiği konusunda akademik kaynaklar suskundur.

1990’lı yılların başında rehberlik eğitimi veren ilk dört önlisans programı; Ege Üniversitesi Çeş-

me MYO, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, Selçuk Üniversitesi Silifke Taşucu ve Kocaeli Üniversitesi Derbent MYO bünyesinde açılmış, ancak, yasal bir düzenleme olmaması nedeniyle, mezunları kokart alamamış ve rehberliğe başlayamamıştır. Meslek yüksekokulu (MYO) öğrencilerinin rehber olabilmesinin yasal zeminini 1995’te hazırlanmış, madde şu şekilde kaleme alınmıştır:

Fakülte ve yüksekokullar bünyesinde açılan rehberlik bölümlerinden mezun olanlara Bakanlıkça yapılacak yabancı dil sözlü ve yazılı sınavında başarılı olmaları veya ÖSYM’ce yapılacak yabancı dil bilgisi seviye tespit sınavına katılarak en az (C) düzeyinde başarı sağlama- ları halinde, tatbikat gezilerine katıldıklarını da belgelendirmeleri koşulu ile Bakanlıkça belge ve kimlik kartı verilir (Md.7).

Bu tarihte henüz bir turizm fakültesi olmamasına rağmen -ilk turizm fakültesi 2009 yılında kurulacaktır- yüksekokullarla birlikte fakülteler de sayılmıştır. Bu durum, ilgili maddenin, turizm eğitimi veren MYO’ların ileride turizm fakültelerine dönüşeceği öngörülerek yazıldığını göstermektedir (Çokışler 2022b).

1995’te yapılan değişikliğin ardından Selçuk Üniversitesi Kazım Karabekir MYO, Ankara Üniversitesi Beypazarı MYO, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van MYO ve Mersin Üniversitesi Anamur MYO bünyelerinde önlisans programları açılmaya devam etmiştir. İlk dört yıllık bölüm ise 1997-1998 öğretim yılında Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu’nda açılmıştır (Çokışler 2022b). Üniversite mezunlarının da rehber olabilmesi ile birlikte, rehberler alaylı ve mektepli olarak farklı şekillerde anılmaya başlamış, kurslardan mezun olanlar alaylı, rehberlik bölümlerinden mezun olanlar mektepli/okullu olarak adlandırılmıştır, ancak bu ayırım pratikte herhangi bir soruna neden olmuş görünmemektedir.

1997’de kokart alabilmek için gerekli şartlar arasına Turizm Danışma Müdürlükleri’nde bir aylık ücretsiz staj yapma zorunluluğu getirilmiştir (Md.1a). Rehber adaylarına tecrübe, Turizm Danışma Müdürlüklerine ise dil bilen personel sağlama düşüncesiyle çıkarılan kural, olasılık-

la, uygulamadaki güçlükler nedeniyle hayata geçirilememiştir.

1991'de *Esnaf Odası* olarak örgütlenen rehber odalarını yasal olarak tanıyan ilk düzenleme 1998'de çıkarılmış, 1995 ve 1997 düzenlemelerinde yer verilmeyen *meslek kuruluşlarına* 1998 Yönetmeliği'nde yer verilmiştir (Md.1). 1999'da, vizenin her yıl yenilenmesi için yapılması gereken işlemler arasına, bir rehber odasına üye olunması veya olmasının, rehberlerin vize yaptırımlarında disiplin yönünden sakınca olmadığına dair *meslek kuruluşlarından* bir belge alma zorunluluğu getirilmiştir (Md.1). Yani odaya üye olma zorunluluğu olmamasına rağmen, savcılıktan alınan temiz kâğıdının yanında, bir rehber odasından da temiz kâğıdı istenmiştir. Aynı madde ilk defa 1993 yılında bir genelge ile yürürlüğe konmak istenmiş ancak açılan dava ile hukuksuz bulunarak iptal edilmiştir. Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün 17.12.1993 tarih ve 02.2.630/6903526 sayılı İl Turizm Müdürlüklerine gönderdiği genelgede rehberlerin yıllık vizelerini yaptırmaları için oda üyeliği şartı getirmesi üzerine genelgeye karşı 1994'te bir dava açılmıştır (Danıştay 1995). Bakanlık gerekçeyi; "meslekle ilgili kuruluşların tüzel kişiliklerini sürdürbilmeleri için gerekli olan üye kaydı ve aidat toplama konularında yaptırım" güçlerinin olmaması sebebiyle meslek kuruluşlarının görevlerini yerine getirmekte güçlük çektikleri şeklinde açıklamış, ancak dava sonunda yönetmelikte yer almadığı için böylesi bir düzenlemenin hukuka uygun olmadığına karar verilmiştir (Danıştay 1995). Dolayısıyla, 1999 değişikliğinin vize yaptırmak için meslek kuruluşlarına üye olma zorunluluğu getiren maddeyi yürürlüğe koymak için hazırlandığı söylenebilir.

Türkiye'ye gelen turist sayısının artması ve yabancılarla birlikte rehberlerin üst düzey bir devlet görevlisinin yıllık maaşını bir sezonda kazanabilmeleri sayesinde (Şensılay 2018), rehberlik mesleği bu dönemde daha popüler hale gelmiş ve 1990'lı yıllarda rehberlik kursları düzenli olarak açılmaya devam etmiştir. Bu sayede; 1990'da 4703 olan rehber sayısı, 1995'te 5763'e, 2000'de 7684'e (Ahipaşaoğlu 2001:42) ulaşmış ve rehber profili de değişmeye başlamıştır. Üniversitelerin

ilgili bölümlerinden mezun olarak mesleğe atılan rehberlerin sayısını net olarak tespit edebilmeye imkân olmasa da 90'lı yıllar için bu sayı yüksek değildir. Önceki dönemlerde, büyük ölçüde, yabancı dili en iyi şekilde öğreten İstanbul'un elit okullarından mezun olanlar rehber olurken, artan tur sayısı ve rehberlerin sağladığı gelirin büyüklüğü gibi nedenlerle, yurtdışına işçi olarak giden ailelerin çocukları yabancı dil bilmeleri sebebiyle bu dönemde rehber olabilmeye başlamışlardır. Gurbetçi ailelerin çocuklarının rehber camiasına katılmaları, eski rehberlerin sahip oldukları eğitim seviyesinden kaynaklanan entelektüel seviyenin düşmesine neden olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir (Şensılay 2018). Bu yorum, rehber odaları yöneticilerinin eğitimin üniversite bünyesine alınması gerektiği konusundaki ısrarlarını da (Çokişler 2022b) açıklar niteliktedir.

2000'li Yıllar

Gelişen teknoloji, değişen turist profili ve artan tur talebi bu dönemde birleşerek rehberlik mesleğinin hızla gelişmesi ve değişmesi sonucunu doğurmuştur. Bu süreçte yaşananları; mevzuatta ve sektörde meydana gelen değişimler olarak iki başlıkta ele almak mümkündür.

1986 Yönetmeliği'nde 2000'li yıllarda yapılan değişikliklerde yıllık vizenin yenilenme şartları öne çıkmıştır. İlk olarak Kasım 2000'de vizenin yenilenmesi için bir meslek kuruluşundan disiplin yazısı alınması zorunluluğu kaldırılmış, bir ay sonra her yıl kasım ve aralık aylarında 12 farklı konuda düzenlenecek olan *Zorunlu Hizmet İçi Eğitim Seminerlerinden* en az üçüne katılmak vize yaptırmak için önkoşul haline getirilmiştir (Md.1). 2003'te ise zorunlu seminerlerin masraflarının rehberler tarafından karşılanacağı düzenlenmiştir (Md.1). Böylece 1981'de *geliştirme seminerleri* adı ile ilk defa gündeme gelmiş olan zorunlu seminerler hayata geçmiştir. Zorunlu hizmet içi eğitim uygulaması, 1998'de bir protokol ile kurulmuş olan Turist Rehberleri Odaları Birliği'nin (TUREB) çabaları sonucu olmuştur. Kendisiyle yapılan bir sözlü tarih çalışmasından öğrendiğimize göre, birliğin ilk başkanı olan Ahmet Şensılay Fransa'ya yerleşmiş Ermeni kökenli ailelerden gelen turistlerle yaptığı turlarda 1915

Olayları hakkında sorun yaşamış, kendisi Siyasal Bilgiler mezunu olduğu için, diğer rehberleri de konu hakkında bilgilendirme gereği hissetmiştir. Dönemin Turizm Bakanı Erkan Mumcu nezdindeki girişimleri sonuç vermiş, çeşitli konularda zorunlu seminerler hayata geçmiş ve konular arasında Ermeni Sorunu her yıl mutlaka yer almıştır. Zorunlu seminerlerin bir diğer işlevi ise meslek örgütünün ihtiyaç duyduğu geliri sağlamak olmuştur (Şensılay 2018).

2000’li yılların bir diğer önemli gelişmesi 2005’te yeni bir müstakil yönetmeliğin yayınlanması olmuştur. 13 değişiklikle yamalı bohça ya dönen 1986 Yönetmeliği’nin üzerinden 19 yıl geçmesi ve 1989’da *Turizm Bakanlığı* olarak adlandırılan Bakanlığın 2003’te yeniden *Kültür ve Turizm Bakanlığı* olarak teşkilatlandırılması üzerine ihtiyaç duyulan yeni yönetmelik 2005’te çıkarılmıştır. 1986 Yönetmeliği ile kıyaslandığında, madde sayısı artmış olsa da yeni yönetmelikte büyük değişiklikler yoktur. Öne çıkan konular; devlet memuru olan rehberlerin meslekten men edilmesi, rehberlik kursuna katılma şartı, komisyon ifadesine yer verilmemesi ve uzmanlaşma konuları olmuştur.

2005 Yönetmeliği’nin getirdiği en büyük değişiklik, devlet memuru olan rehberlerin rehberlik yapamayacakları kararının alınmasıdır (Md.36). Karar, özellikle ortaöğretimde çalışan kokart sahibi yabancı dil öğretmenlerinin yaz tatillerini geçirdikleri turistik beldelerde, daha düşük ücretle çalışmalarının sektörde yarattığı tepki neticesinde alınmıştır. Diğer önemli değişikliklerde; kursa katılmak için gerekli asgari şart liseden önlisans mezunu olmaya yükseltilmiş (Md.9c), vize yaptırmak için meslek kuruluşlarından temiz kâğıdı alma uygulaması sonlandırılmıştır. Komisyon ve ücret tarifesi dışında çalışma konularında ise herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiş, “Mesleğin güven ve itibarını zedeleyici veya meslek etiğine aykırı davranışta bulunmak” (Md.47d) şeklinde genel bir ifade ile yetinilmiştir.

İlk defa bu yönetmelikte olmak üzere “Rehberlikte uzmanlaşma ve eğitim” ayrı bir başlık olarak ele alınmış; “turizm çeşitleri ve bölgelerine göre uzman rehber yetiştirilmesi ve rehberlerin çeşitli konularda eğitilmesi amacıyla, [...] Bakan-

lık denetiminde eğitim faaliyetleri düzenlenebilir” hükmüne yer verilmiştir (Md.43). Sonraki yönetmeliklerde de yer alacak olan uzmanlaşma konusu böylece ilk defa bir düzenlemede kendine yer bulmuştur.

Bu dönemde, gurbetçilerden sonra yeni bir grup olan üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun öğrenciler mesleğe girmeye başlamış, zamanla *alaylı* rehberlerin sayısı azalmış, *mektepli/okullu* rehberlerin sayısı artmıştır. Böylelikle, eskiden olduğu gibi farklı bir mesleğe sahipken ikinci iş olarak rehberlik yapanların yerini, büyük ölçüde, asıl ve tek mesleği rehberlik olanlar almaya başlamıştır. Okullarda büyük oranda İngilizce eğitim verilmesi nedeniyle nadir dillerin öğretilmemesi, bu dönemde, rehberlik bölümleri ile ilgili olarak dile getirilen en büyük eleştiri olmuş ve Bakanlık kurslarının açılmaya devam etmesinin nedeni olarak gösterilmiştir. Söz konusu kurslara sadece nadir dilleri değil; İngilizce, Almanca, Fransızca gibi yaygın dilleri bilen kursiyerler de sıklıkla kabul edilmiştir. Üniversitelerde 2-4 yıllık sürelerde elde edilen rehber olma hakkının, Bakanlık kurslarında 6 ayda kazanılması rehber odaları ve rehberlik bölümlerinin şiddetli eleştirilerine hedef olmuş, ancak, 2012 tarihli Meslek Kanunu’ndan sonra azalarak da olsa, kurslar 2015 yılına kadar açılmaya devam etmiştir (Çokışler 2022b).

Rehberlik mesleğinin tarihi seyrinde önemli gelişmelerden biri 2012’de çıkarılan Turist Rehberliği Meslek Kanunu’dur. 22 Haziran 2012 tarihli ve 28331 sayılı düzenleme meslek hakkındaki ilk ve tek kanundur, böylece, turist rehberleri polis, öğretmen ve doktorlar gibi meslek gruplarından önce kendi kanunlarına sahip olmuşlardır. Mesleğin adı için *Profesyonel* sıfatı kullanılmamış, *Turist Rehberliği* olarak adlandırılmış, dört bölüm ve 15 maddeden oluşan kanunun detayları 2013 Yönetmeliği’nde belirlenmiştir. 2013 Yönetmeliği 6 bölüm ve 67 maddeden oluşmuş, şimdiye kadar var olmayan “Mesleğin Korunması” ve “Meslek Kuruluşları” olmak üzere iki yeni bölüm başlığı yer almıştır. Yenilikler şu şekildedir: Eylemli ve eylemsiz turist rehberi ayrımı getirilmiş (Md.3), Bakanlığın açtığı kurslar *Turist Rehberliği Sertifika Programı* olarak anılmaya baş-

lanmış ve idaresi rehber birliklerine verilmiştir (Md4). İlk defa üniversitelerin turist rehberliği yüksek lisans bölümlerinden mezun olanların da rehber olabileceği düzenlenmiş (Md.22), böylece Turist Rehberliği Tezli ve Tezsiz Yüksek Lisans programlarının açılma gerekçesi oluşmuştur. Komisyon alma hakkında direkt bir maddeye yer verilmemiş, “görev ve yetkilerini haksız çıkar sağlamak amacıyla kullanmamak” ilkesi, 8 maddelik “meslek etik ilkeleri” başlığına eklenmiştir (Md.29.d). Bir meslek odasına üye olma zorunluluğu getirilmiş (Md.31), taban ücret altında tura çıkma idari para cezasını gerektiren bir suç olarak düzenlenmiş (Md.36.3) ve her tur için acente ile yazılı bir sözleşme yapma zorunluluğu getirilmiştir.

Ayrıca, ilk defa bir yönetmelikte mesleğin Türkçe olarak da yapılabileceği şu şekilde vurgulanmıştır (Md.28);

Turist rehberlerinin çalışma kartında belirtilen yabancı dil/dillerde rehberlik yapmaları zorunludur. Ancak turist rehberleri, tura katılanların Türkçe bilmeleri ve talep etmeleri halinde mesleklerini Türkçe olarak icra edebilirler.

Türkiye’de turist rehberliği, 1932’den beri sadece Türk vatandaşlarının yapabileceği bir meslektir, dolayısıyla, mensupları doğal olarak Türkçe bilmektedirler. Buna rağmen, yönetmelikte, ilk defa mesleğin Türkçe icra edilebileceği yönünde bir madde yer alması ilgi çekicidir. İlk defa bu tarihten sonra basılan çalışma kartlarında, rehberlik yapma hakkı olan dillerin yazılı olduğu bölümü, *Türkçe* de yazılmaya başlanmıştır.

2012 Kanunu’nun bazı maddelerine Anayasa Mahkemesi’nde iptal davası açılması (Cumhuriyet 2012) ve davanın kazanılması üzerine 2013 Yönetmeliği’nin de değiştirilmesi gerekmiş, bu nedenle, 26 Aralık 2014’te yeni bir Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği çıkarılmıştır. 6 bölüm ve 69 maddeden oluşan yeni yönetmelik TUREB ve Bakanlık iş birliğinde hazırlanmış, eski yönetmelik ile arasındaki en büyük fark, TUREB’in yönetmelikte resmi olarak yer alması, rehber birliklerini ilgilendiren maddelerin TUREB tarafından kaleme alınması ve Bakanlığın Birlik üzerindeki denetimi aşan yetkisinin kaldırılması olmuştur.

Ayrıca, meslek etik ilkeleri 8’den 12’ye çıkarılmış; “meslektaşları arasında haksız rekabete yol açacak her türlü tutum ve davranışlardan kaçınmak” (Md.30ğ), “kişisel politik, ekonomik ve sosyal görüşlerini genel görüş olarak açıklamamak” (Md.30h), “hediye alma ve menfaat sağlama yasağına uymak” (Md.30ı) gibi yeni ilkeler eklenmiştir. 2015 yılından beri Bakanlık kursu açılmıyor olmasına rağmen bu tür kurslar yasaklanmamış, ismi *Turist Rehberliği Sertifika Programı* olarak değiştirilmiştir (Md.4). Yani, 2014 Yönetmeliği’ne göre, bir *Sertifika Programı* açılabilmesinin önünde yasal bir engel bulunmamaktadır.

Mevzuat açısından bu gelişmeler yaşanırken, 2000’li yıllarda mesleki açıdan meydana gelen en büyük değişiklik turist ve tur profilinin değişmesi olmuştur. Bu dönemde geleneksel pazar olan Avrupa dışından, Balkanlar ve Orta Doğu gibi coğrafyalardan da Türkiye’ye turist gelmeye başlamış, Anadolu Turu sayısı azalmış, günübirlik ya da bir gece konaklamalı *sejour turlar* yaygınlık kazanmıştır. Değişen turist profilinin bir diğer ayağı ise yerli turistler olmuştur. 2000’li yılların başından itibaren yerli turistler için Türkiye’nin hemen her bölgesine turlar düzenlenmeye başlamış, yabancı turistlerden boşalan Anadolu Turları büyük ölçüde yerli turistler tarafından doldurulmuştur. Elimizde somut veriler olmasa da günümüzde rehberli turların büyük kısmının yerli turistlere yönelik düzenlendiği söylenebilir.

Meslekte yaşanan diğer önemli gelişmeler *gölge/çanta rehberlik ve yeovmiesiz turlar* olmuştur. Gölge/çanta rehberlik; otobüste turistlerin dilini konuşan değil, genellikle İngilizce konuşan bir rehberin, yanında yabancı bir grup lideri ile birlikte turu idare etmesi uygulamasına verilen isimdir. Bu uygulama mevzuata aykırı değildir ve özellikle nadir dillerde sık görülmektedir. Olması gereken, Türk rehberin çalışma kartında yazan dilde anlatması, yabancı grup liderinin kendi diline çevirmesidir. Ancak, pratikte, bütün anlatımları grup liderinin yaptığı, rehberin sadece denetlemelerde görüldüğü turlar da yapılmaktadır. Gölge rehberlik ya da çanta rehberlik olarak adlandırılan ve eskiden beri bilinmekte olan uygulama, özellikle Uzakdoğu’dan gelen turlar arasında yaygınlaşmış ve mesleğe yeni başlayan

rehberler tarafından saha tecrübesi edinmek için tercih edilir hale gelmiştir.

Yevmiesiz turlar ise kanunda yasaklanmış olmasına rağmen acentenin rehberine vermesi gereken taban ücreti ödememesi, bunun yerine, a) turistlerin anlaşmasına eklenen günlük zorunlu bahşiş maddesi ile rehberin eline geçen bahşişi yevmiye yerine sayması, b) turda yapılan alışverişlerden rehberine düşen hak edişten yevmiye kadar kısmı düşmesi, dolayısıyla, yevmiyenin yine kendi cebinden çıkmaması anlamına gelmektedir. Bu sistemin bir diğer versiyonu, rehberin tura çıkmak için *dosya parası* altında acenteye para ödemesidir. Bu tür turlarda rehberin amacı, hak edişler aracılığıyla, önce verdiği parayı çıkarmak daha sonra kâra geçmeye çalışmaktır.

1995’te MYO mezunlarının rehber olmasının yolu açıldıktan kısa süre sonra iki ve dört yıllık bölümlerin sayısı hızla artmış, 2000’li yıllarda ise turizm okullarının fakülteleşme süreci başlamıştır. Böylece, bir yandan rehberlik eğitimi üniversite bünyesinde verilmeye ve konu akademik olarak da ele alınmaya başlanmış, bir yanda da Bakanlık kursları sonlandırılmadan ve iki yıllık okullar kapatılmadan açılan lisans programları ile birlikte rehberlerin eğitimi gittikçe daha parçalı bir hal almıştır. 90’lı yıllarda başlayan rehberlik eğitiminin üniversite çatısı altında hangi seviyede verilmesi gerektiği tartışmaları, 2000’li yıllarda da gündemdeki yerini korumuştur (Ço-kişler 2022b).

2000’li yılların önemli tartışmalarından biri de, yerli turistler için düzenlenen turların artmasına bağlı olarak ortaya çıkan *Türkçe rehberlik* tartışmalarıdır. Tarihsel gelişimin gösterdiği üzere, rehber olabilmek için bir yabancı dile iyi derecede hâkim olma şartı her devirde aranan ilk şart olmuştur. Bir grup acente sahibine göre ise yerli turistlerle çalışan çok sayıdaki rehber için yabancı dil bilmek bir zorunluluk olmaktan çıkarılmalıdır. Bunun için iki gerekçe sunulmaktadır; acenteler yerli turistlere hizmet verecek rehber bulamamaktadır ve yerli turistler için düzenlenen turların getirisi yabancı turlara kıyasla daha azdır, bu nedenle, rehberlerin aldıkları yevmiyeler de farklı olmalıdır (Düzgün 2021). Konu 2018 yılında acenteler tarafından mahkemeye taşın-

mış ancak yönetmeliğin bağlayıcı maddeleri nedeniyle sonuç alınmamıştır (Apalı ve Kırlar-Can 2020). Buna rağmen Türkçe rehberlik gündemdeki yerini korumaya ve özellikle 2010’lu yıllardan sonra gittikçe artan şekilde tartışılmaya devam etmektedir.

2013 Yönetmeliği ile birlikte rehberlik eğitiminde yüksek lisans ve doktora programlarının önü açılmış, böylece turist rehberliği, dünyada ilk kez bir anabilim dalı olarak görülmeye başlanmıştır. 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de rehberlik eğitimi 59 üniversite bünyesinde 74 birimde 4067 kontenjana ulaşmıştır (ÖSYM 2022).

SONUÇ

Bu çalışmada, turist rehberliği mesleğinin yaklaşık yüz elli yıllık süreci ele alınmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde; rehberlik mesleği uluslararası ziyaretlerin arttığı ve İstanbul’un önemli bir çekicilik merkezi haline geldiği 19. yüzyılda tercümanlık işlevi ile başlamıştır. Müslümanların yabancı dil bilme oranının oldukça az olduğu bu dönemde, rehberlik mesleği, çoğunlukla, azınlık vatandaşlarının tekelinde kalmış, gayrimüslim rehberlerin olumsuz ve yanlış propagandalarını önleme amacı, rehberlik mesleğini kontrol altına alma düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu amaçla ilk düzenleme 1890’da çıkarılmış ve rehberlik mesleği hakkında, sadece Türkiye’de değil dünyada bilinen ilk düzenleme olmuştur.

İlk düzenlemenin 19. yüzyıl sonu gibi erken bir tarihte çıkarılması, rehberlik mesleğine farklı dönemlerde atfedilen stratejik önemin ilk örneği olmuştur. Bu dönemde Osmanlı yöneticileri, ülke hakkında yapılan olumsuz propagandaları engellemenin yolu olarak kimlerin rehber olacağını denetlemeye çalışmışlardır. Müstakbilin Cemiyeti de rehberlik mesleğine Mütareke döneminde atfedilen stratejik önemi gösteren bir diğer örnek olmuş, bu dönemde olumsuz propaganda ile mücadele etmenin yolu olarak Türk gençleri tarafından gönüllü ve ücretsiz rehberlik hizmeti sunulmuştur. Benzer bir anlayışın izleri Cumhuriyet döneminde de görülebilmektedir. Bu dönemde de yeni kurslar açılmasının ve yeni bir belgeleme sistemine geçilmesinin nedeni, kötü propaganda yapan rehberlerin elenmesi

düşüncesi olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında BYTGM sayesinde yeniden gündeme geldiğinde, rehberlik mesleğinin “*milli bir görev*” olarak adedilmesi de aynı düşüncenin ürünüdür.

1970'lere kadar olan süreç; ilk profesyonel rehberlik kurslarının açılması ve ilk mesleki örgütlenmenin hayata geçirilmesi gibi gelişmeler sonucunda, rehberlik mesleğinin kurumsallaşma yoluna girdiği bir dönem olmuştur. 1971'den itibaren yayınlanmaya başlayan yönetmelikler sayesinde, yasal çerçeve ile usul ve esaslar daha net belirlenmiş, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara cevap verilebilmiş, böylece, rehberlik mesleğinin kurumsallaşmasında önemli bir adım atılmıştır. Bu dönemde rehberlerin en çok mücadele verdiği konular arasında, amatör-profesyonel çekişmesi, yasadışı rehberlikle mücadele ve sosyal güvence sorunları gelmiştir. Kurumsallaşma çabaları içinde 2012 tarihli Meslek Kanunu'na kadar olan süreyi bir arayış dönemi olarak adlandırmak mümkündür; meslek kuruluşlarının örgütlenmesi, finansmanı, mesleğin etik ilkelerinin oluşturulması ve rehberlerin mesleki bilgilerinin güncel tutulması gibi konularda ideal yöntemin ne olduğuna dair bir arayışın varlığı açıkça görülmüştür.

Rehberlik mesleğinin kurumsallaşması 2012 tarihli Meslek Kanunu ile tamamlanmış, böylece turist rehberliği Türkiye'de kendine ait bir kanunu olan az sayıdaki meslekten biri olmuştur. Buna rağmen, eskiden beri mücadele edilen komisyon ve yasadışı rehberlik gibi sorunların çözülebildiğini söylemek güçtür. Rehberlik mesleğinin kontrol altına alınması için dile getirilen en eski konulardan biri olan komisyon sorununun mevcut durumu hakkında, sadece rehberlerin üye olabildiği bir sosyal medya platformu üzerinden bilgi alınmaya çalışılmış, ancak başarılı olunamamıştır. Soruya cevap veren rehberlerin büyük kısmı, bazı konuların bilinmemesinin daha iyi olacağı, araştırmanın iyi niyetle yapıldığına inanmakta güçlük çektikleri ve hatta bu tür soruların amacının rehberleri hedef göstermek olduğu gibi düşünceler dile getirerek tepki göstermişlerdir. Bu cevaplar komisyon konusunun, rehberler arasında, camiadan olmayanların öğrenmemesi gereken tabu bir konu olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tarihsel gelişim, günümüzde meslek örgütlerini en çok uğraştıran konuların başında gelen yasadışı rehberlik sorununun çok eski tarihlerden beri gündemde olduğunu ortaya koymuştur. Meslek odalarının en çok emek verdiği konuların başında, yasadışı rehberlik faaliyetlerini önleme çabası halen ilk sıralarda yer almakta, ancak istenen sonuca ulaşamamaktadır (Polat vd. 2022). Bu durum nedeni olarak, gelişen teknolojiye rağmen, usul ve esaslarının değişmemesi nedeniyle denetlemelerin eski usul yapılmaya devam etmesinin yattığı söylenebilir. Teknolojik imkânları kullanarak görüntülü kayıtlar üzerinden rehber denetimi yapılabilmesine izin verecek bir düzenleme, yasadışı rehberlik sorunu için etkili bir çözüm olabilir.

Acentelerle rehberler arasında taban yevmiye konusunda yaşanan çekişmenin köklerinin sanıldığı gibi son zamanlara özgü olmadığı araştırmanın öne çıkan bir diğer bulgusu olmuştur. 1956'da rehberler acenteleri devre dışı bırakmayı düşünürken, 1972'de acenteler daha düşük yevmiye ile çalışan amatör rehberlerden yararlanmak istemiştir. Bu durum alanyazında dile getirilen paydaşlar arası güç çatışmasının köküne ışık tutmaktadır. Ortaya çıkan tabloya göre; acentecilik kanunundan önce rehberler acentelerin kazancını fazla bulurken; acenteler de yasal yevmiyeyi ödememenin yollarını aramaya başlamış, 1618 sayılı Seyahat Acentacılığı Kanunu da sorunu çözememiştir. Acentelerin günümüzde de amatör rehberlerden yararlanma düşüncesine benzer bir çaba içinde olduğu ve yabancı dil barajını geçemediği için rehberlik hakkı kazanamamış mezunlardan yararlanabilmek için Türkçe rehberlik uygulamasının önünü açacak yasal bir düzenlemenin çıkarılmasını istedikleri bilinmektedir. 1972'de Anadolu turlarına çıkacak rehber bulamamak gerekçesi, günümüzde, yerli turlara çıkacak rehber bulamamak ve bu turların getirisinin az olması şeklinde ifade edilmektedir. İki dönemde de acentelerin çözüm önerisinin rehber maliyetlerini düşürmek olduğu açıktır. Bu örnek, aradan geçen yarım asırlık süreye rağmen, benzer sorunların gündemdeki yerini koruduğunu göstermektedir.

Üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olan ancak yabancı dil sınavını geçemediği için mesleğe girememiş çok sayıda rehber adayı olduğu doğrudur. Ancak bu kişilere rehber olma hakkı tanınması, 2023 Haziran ayı itibarıyla 12763 olan (TUREB 2023) toplam rehber sayısının en az üç dört katı rehberin, bir anda, mesleğe giriş yapması anlamına gelecektir. Böylesi bir ortam, yasada ayrı bir madde ile düzenlenmiş olmasına rağmen önlenemeyen yevmiye altında -ve hatta yevmiesiz- çalışmanın, Türkçe rehberlikle birlikte sektör standardı olması tehlikesini beraberinde getirebilecektir. Türkçe rehberlik fikrinin rehber çevreleri tarafından korkuyla karşılanmasının ve karşı çıkılmasının asıl nedeni budur. Toplumsal fayda açısından bakıldığında da küreselleşme ve uluslararasılaşmanın her alanda dil bilen insanı gerekli kıldığı bir dönemde; ‘yabancı dil bilmeyen hiç kimsenin turizm sektöründe çalışmasına izin verilmemelidir’ ya da ‘2023 yılında, turist rehberliği öğrencilerinin yabancı dil bilmeden mezun olmaları kabul edilemez’ şeklindeki bir vizyonu egemen kılmak yerine, turist rehberleri için yabancı dil bilmenin gerekli olup olmadığı tartışılmamalıdır.

Rehberlik mesleğinin tarihsel gelişimi en eski tarihlerden beri çözümü için uğraşılacak komisyon/hanut, yasadışı rehberlik ve paydaşlar arası koordinasyon gibi sorunların geçerliliğini hâlâ koruduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, alanyazında daha önce yapılan paydaşlar arası güç çatışması tespiti ile uyumludur (Çokışler 2022b). Turist rehberliğinde benzer sorunların uzun zamandır tartışılmaya devam ediyor olması, paydaşların güç birliği yaparak ülke turizmini daha ileri götürecek toplumsal kazanımlar yerine, kısa vadeli ve öznel kazançlar peşinde koştuğu görüşünü, dolayısıyla da, bir güç çatışmasının varlığını açıkça desteklemektedir. Bu tespitten yola çıkarak; nihai çözüme kavuşturulamamış sorunların, paydaşların zaman ve enerjilerini alan kısır tartışmaların bir sonucu olduğu ve gerçek sorunların görülmesini, tartışılmasını ve çözümünü engelleyen asıl etkenin bahsi geçen güç çatışmasından kaynaklanan kısır tartışmalar olduğu söylenebilir.

Turizmin Bakanlık düzeyinde örgütlendiği, rehberlik ve acenteciliğin kendine has kanunlara sahip olduğu bir ortamda, daha büyük ve önemli pek çok sorun mevcut iken sektörün önemli paydaşlarının zaman ve enerjilerini öznel, verimsiz ve kısır tartışmalarla geçirmelerinin nasıl önlenilebileceği, gelecek çalışmalarda üzerinde asıl durulması gereken konu olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahipaşaoglu, S. (2001). *Turizmde Rehberlik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akçura, G. (2002). *Turizm Yıl Sıfır 4*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Akçura, G. (2004). 1924 Yılından Bir Tercüman Rehberin Anıları. İstanbul’da Turist Gezdirmek Zor Zanaat!, *İstanbul Üç Aylık Dergi*, (49): 112-115.
- Akşin, S. (1993). Siyasal Tarih (1789-1908). İçinde; M. Kunt ve diğerleri (Editörler), *Türkiye Tarihi-3, Osmanlı Devleti: 1600-1908* (ss. 77-188). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ali Polat, H., Çakmak, T. F. ve Arslan, A. (2022). A Historical Review of Illegal Tour Guiding in Turkey, *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 70 (1): 101-112.
- Apalı, Z. A. ve Kırlar-Can, B. (2020). Turist Rehberliği Mesleğine Genel Bakış. İçinde; E. Düzgün (Editör), *Örnek Olaylarla Turist Rehberliği* (ss.19-42). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Arslan, A. ve Polat, H. A. (2016). Guidance Services and Legal Regulations Aimed at Interpreters and Guides in the 19th Century Ottoman Empire, *Tourism Management Perspectives*, (19): 40-47.
- Bakar, B. (2008). Turizm Tarihimizde İdealist ve Öncü Bir Organizasyon, Müstakbilin Cemiyeti. *Türklük Araştırmaları Derneği (Prof. Dr. Mücteba İlgürel’e Armağan-II)* (20): 521-550.
- Balon, R. (2022). What Is a Review Article and What Are Its Purpose, Attributes, and Goal(s), *Psychotherapy and Psychosomatics*, 91 (3): 152-155.
- Bilge, B. (1989). Profesyonel Turist Rehberliği (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Anabilim Dalı.
- Cumhuriyet (1956, 7 Ocak). Turist Polis Teşkilatı Kurulması İsteniyor, *Cumhuriyet Gazetesi Arşivi*. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1956-07-01/1>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Cumhuriyet (1965, 17 Şubat). Yeni Tercüman Rehberlere Diploması Dağıtılacak, *Cumhuriyet Gazetesi Arşivi*. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1965-02-17/3> Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Cumhuriyet (1972, 22 Ağustos). Seyahat Acenteleri Tercüman Rehber Sıkıntısı Çekiyor, *Cumhuriyet Gazetesi Arşivi*. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1972-08-22/1>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Cumhuriyet (1974, 11 Aralık). Okuyucu Mektupları Rehber Enflasyonu, *Cumhuriyet Gazetesi Arşivi*. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1974-12-11/3>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.

- Cumhuriyet (1977, 24 Mart). Tercüman Rehberlerin Ruhsatları 15 Nisan Tarihinden Başlayarak Değiştirilecek, *Cumhuriyet Gazetesi Arşivi*. <https://gazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1977-03-24/2>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Cumhuriyet. (2012). CHP'den Anayasa Mahkemesi'ne İptal Başvurusu. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/chpden-anayasa-mahkemesine-iptal-basvurusu-364856>, Erişim tarihi: 30 Mayıs 2023.
- Çelik, E. (2019). Osmanlı'nın Ecnebi Misafirleri: Seyyah-Turist, Güzergâh ve Devlet (1863-1914) (*Basılmamış Doktora Tezi*). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı.
- Çelik, E. (2020). Osmanlı Topraklarına Yeni Bir Gezi Türü: 19. ve 20. Yüzyılda Cruise Gezileri, *CTAD*, 16 (32): 399-430.
- Çimrin, H. (1995). *Turizm ve Turist Rehberliğinin ABC'si*. Antalya: Akdeniz Kitabevi.
- Çokışler, N. (2021). Turist Rehberliği Mevzuatının Tarihsel Değişimi, *International Journal of Turic World Tourism Studies*, 6 (1): 17-28.
- Çokışler, N. (2022a). Apranti. İçinde; N. Kozak ve M. Kozak (Editörler), *Türkiye Turizm Ansiklopedisi Cilt II* (ss. 96-97). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çokışler, N. (2022b). Turizm Rehberliği Eğitiminde Parçalanmış Yapı Sorunu: Öyküleyici Alanyazın İncelemesi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50): 398-410.
- Çoruh, S. (1952a). Turizm Tercüman ve Rehberliği-I, *İller ve Belediyeler Dergisi*, 7 (82): 24-28.
- Çoruh, S. (1952b). Turizm Tercüman ve Rehberliği-II, *İller ve Belediyeler Dergisi*, 7 (83): 21-26.
- Danıştay (1984). Onuncu Daire 1982/2853 E.,1984/1182 K. 04.06.1984. <https://mursidindemircan.com/2018/04/danistay-onuncu-daire-04-06-1984-tarih-1982-2853-e-1984-1182-k-sayili-kararil>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Danıştay (1991). Onuncu Daire 1990/1318 E.,1991/1335 K. 09.04.1991. <https://mursidindemircan.com/2018/04/danistay-onuncu-daire-09-04-1991-tarih-ve-1990-1318-e-1991-1335-k-sayili-kararil>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Danıştay (1995). Onuncu Daire 1994/1121 E., 1995/6175 K.28.11.1995. <https://mursidindemircan.com/2018/02/10-daire-1994-1121-e-1995-6175-k/>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Değirmencioglu, A. Ö. (2001). Türkiye'de Turizm Rehberliği Eğitimi Üzerine Bir Araştırma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12 (2): 189-196.
- Deniz, Ü. (1955, 21 Eylül). Dünyanın En Nazik Ve Bilgili Turist Rehberleri Türkiye'dedir, *Milliyet Gazetesi Arşivi*. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1955/09/21>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Düzgün, E. (2021). Türkçe Rehberlik Önerisinin Paydaşlar Tarafından Değerlendirilmesi: Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1): 239-258.
- Editöryel. (1997). Oturum Tartışmaları, *Hafta Sonu Semineri IV: Türkiye'de Turizmin Gelişmesinde Turist Rehberlerinin Rolü* (ss. 231-241). Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, 05-07 Aralık, Nevşehir.
- Erdem, Ü.B. ve Hanılçe, M. (2022). Yıldız Belediye Gazinosu: Yeni Cumhuriyet'in Eski İmparatorluk Başkentinde Batılı Turist Çekme Girişimi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 3 (1): 81-108.
- Evcin, E. (2016). Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Döneminde Turistik Tanıtım ve Propaganda (1957-1963), *Atatürk Dergisi*, 6 (2): 41-91.
- Forlar Yazıcı, Ö. (2022). Osmanlı İmparatorluğu'nda Turizm (1850-1923) (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı.
- Gülersoy, Ç. (1985). Turizm Tarihimizden Bir Yaprak Tercüman Rehberlik, *TÜRSAB Turizm Dergisi*, (34): 19-22.
- Gülersoy, Ç. (1996). Turizm Elçilerimiz Tercüman Rehberler, *Rehber Dünyası Dergisi*, (Kasım): 4-7.
- Güneş, N. ve Çokbankir Şengül, N. (2017). Antik Dönemden Günümüze Turist Rehberliği ve Rehber Pirleri. İçinde; Ö. Güzel, V. Altıntaş ve İ. Şahin (Editörler), *Turist Rehberliği Araştırmaları Öngörüler ve Uygulamalar* (ss. 3-27). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Howe, K. S. ve Rosovsky, N. (1997). *Revealing the Holy Land: the Photographic Exploration of Palestine*. Kaliforniya: University of California Press.
- Kaya, A. ve Yetgin D. (2021). Seyahatnamelerde Turist Rehberleri, *Turizm Akademik Dergisi*, 8 (2): 37-55.
- Kılıç, F. (2018). Bir Almancının Kaleminden Turizmin Tarihi. İstanbul: Yazıgen Yayınevi.
- Kılıç, F. (2022). *Bir Almancının Kaleminden Hatıralar ve Turizmin Tarihi II*. İstanbul: Post Yayınevi.
- Kıvanç, H. (1955, 21 Haziran). İstanbul'a Gelen Turist Bilgili Rehberler Bulacak, *Milliyet Gazetesi Arşivi*. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1955/06/21>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milliyet (1956, 18 Ocak). Rehber Hanımlar Diploma Aldılar, *Milliyet Gazetesi Arşivi*. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1956/01/18>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Milliyet (1959, 5 Kasım). Tercüman Rehberlerin Ücretleri Tesbit Edildi, *Milliyet Gazetesi Arşivi*. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1959/11/05> Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Net Holding. (2023). Tarihçe. <https://www.netholding.com/net-grubul tarihce>, Erişim tarihi: 01 Haziran 2023.
- Önsoy, R. (1988). Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ÖSYM. (2022). 2022-Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. <https://www.osym.gov.tr/TR,23885/2022-yuksekokretim-kurumlari-sinavi-yuksekokretim-programlari-ve-kontenjanlari-kilavuzu.html>, Erişim tarihi: 06 Temmuz 2023.
- Özbay, E. M. (1986). *Turizm ve Tercüman Rehber*. İstanbul: Hürses Matbaacılık.
- Samih, F. (1941). Seyyahların Bayıldığı İstanbul ve Tercümanlık Hatıralarım, *İstanbul Belediye Mecmuası*, 196 (17): 12-16.

- Saral, E. ve Malkoç, E. (2018). Erken Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Turizm Etkinlikleri ve Turizmi Geliştirme Çabaları (1923-1938), XVIII. *Türk Tarih Kongresi* (ss. 345-366). 1-5 Ekim 2018, Ankara, Türkiye.
- Shaw, W. M. (2004). *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Snyder, H. (2019). Literature Review as a Research Methodology: An Overview and Guidelines, *Journal of Business Research*, 104, 333-339.
- Şahin, G. (2006). Atatürk Döneminde Batı'daki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme Çabaları ve Türk Seyyahin Cemiyetinin Bu Konudaki Çalışmaları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (3): 137-160.
- Şensilay, A. (2018). (Görüşen: Savaş Evren), İçinde; N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması*, Cilt 7 (ss. 262-275). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sökmen, T. (2018). (Görüşen: Serhat Bingöl), İçinde; N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması*, Cilt 6 (ss. 407-414). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Turan, A. ve Kozak, N. (2016). Residents' Support for tourism in Cappadocia: Case of the Hippies, *The Social Sciences*, 11 (20): 4875-4881.
- TUREB. (2023). Rehber İstatistikleri. <https://www.tureb.org.tr/RehberIstatistik/>, Erişim tarihi: 15 Haziran 2023.
- Ulunay, R. C. (1955, 20 Nisan). Piston ve Hesap, *Milliyet Gazetesi Arşivi*. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arşiv/1955/04/20>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Yılmaz, İ. (2021). Osmanlı'da Turizmin Doğuşu ve Gelişimi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (3): 1149-1158.

Nazım ÇOKIŞLER

2001'de Ege Üniversitesi Çeşme MYO Turist Rehberliği Bölümü ön lisans programından, 2003'te Erciyes Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Turizm Rehberliği lisans programından mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora derecelerini Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalından aldı (2007; 2013). 12 yıl aktif olarak turist rehberliği yaptıktan sonra İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nde Yardımcı Doçent Doktor olarak çalışmaya başladı (2014). Halen aynı üniversitede Doç. Dr. olarak görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları, turist rehberliği eğitimi ve somut olmayan kültürel mirastır.